

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
Тернопільський національний економічний університет
Юридичний факультет
Кафедра психології та соціальної роботи

БОРЗІХІНА Катерина Володимирівна

Організація і керівництво діяльністю жіночих
громадських об'єднань/Organisation and management o
f activity of women's public unions

спеціальність: 8.18010001 - Управління соціальним закладом
магістерська програма - Управління соціальним закладом
Магістерська робота

Виконала студентка групи УСЗм-21
К.В. Борзіхіна

Науковий керівник:
д.пс.н., доцент С.К. Шандрук

Магістерську роботу
допущено до захисту:

«___» _____ 20__ р.

Завідувач кафедри
_____ **А. В. Фурман**

ТЕРНОПІЛЬ-2017

РЕЗЮМЕ

Робота містить 106 сторінок, 94 – основного тексту, 1 таблицю, список використаних джерел із 101 найменування.

Мета роботи полягає у вивченні системи формування, діяльності та управління жіночими об'єднаннями. **Об'єкт дослідження** – жіночі громадські об'єднання як соціальний організм. **Предмет** – система організації та керівництва жіночою громадською організацією.

Методи дослідження: *теоретичні* – ідеалізації для осмислення ролі жіночого об'єднання, параметрів його функціонування та управління, узагальнення для систематизації і рубрикації зарубіжного досвіду діяльності, мисленнєвого експерименту, соціального теоретизування для аналітичного вивчення організаційного забезпечення діяльності жіночих організацій; *емпіричні* – соціальне спостереження, опитування (інтерв'ювання), соціометрія, констатувальний соціальний експеримент; *математично-статистичні* – вибіркового метод для обґрунтування достовірності емпіричних даних (case-study).

Теоретична новизна роботи полягає у тому, що комплексно досліджено процес становлення та діяльності жіночих громадських об'єднань. **Практична значущість** результатів виконаної роботи сутнісно зводиться до сформульованих норм і рекомендацій щодо особливостей як наукового дослідження даної проблематики, так і власне структурного функціонування та керівництва сучасними жіночими організаціями.

Ключові слова: жіноче об'єднання, жіночий рух, фемінізм, гендерні стереотипи, державотворення, громадянське суспільство, ЗМІ, Інтернет, віра, політика.

RESUME

Work contains 106 pages, 94 – basic text, 1 table, list of the used sources 101 name.

The purpose of work consists in the study of the system of forming, activity and management by womanish associations. **Research object** – womanish public associations as a social organism. **Subject** – system of organization and guidance by womanish public organization.

Research methods: *theoretical* – idealizations for the comprehension of role of womanish association, parameters of his functioning and management, generalization for systematization and dividing according to subjects headings of foreign experience of activity, self experiment, social theorizing for the analytical study of the organizational providing of activity of womanish organizations; *empiric* – social supervision, questioning (interviewing), sociometry, constantic social experiment; *mathematical-statistical* – selective method for grounded authenticity of empiric data (case-study).

The theoretical novelty of work consists in that complex the process of becoming and activity of womanish public associations is explored. **Practical meaningfulness** of executed job performances essence is taken to the formulated norms and recommendations in relation to features both scientific research of given problematic and actually structural functioning and guidance by modern womanish organizations.

Keywords: womanish association, womanish motion, feminism, gender stereotypes, creation of the state, civil society, Mass-media, Internet, faith, policy.

АНОТАЦІЯ

Борзіхіна Катерина Володимирівна. Організація і керівництво діяльністю жіночих громадських об'єднань. – Рукопис.

Дослідження на здобуття освітньо-кваліфікаційного рівня магістра за спеціальністю 8.13010201 – «Соціальна робота». – Тернопільський національний економічний університет. Юридичний факультет. – Тернопіль, 2017.

У магістерській роботі здійснено вивчення системи формування, діяльності та управління жіночими об'єднаннями. Зокрема, досліджено історію становлення жіночих організацій та окреслено перспективи їх поступу, комплексно охарактеризовано їх роль та місце у сучасній Україні. Також розкрито роль жіночих організацій як соціального ресурсу політичної модернізації і проаналізовано практику функціонування жіночої організації як соціального організму та подано рекомендації щодо покращення їх діяльності.

ANNOTATION

Borzikhina Kateryna Volodymyrivna. Organisation and management of activity of women's public unions. – Manuscript.

Research on the receipt of educational-qualifying level of master's degree after speciality 8.13010201 – «Social work». – the Ternopil national economic university. Faculty of law. – Ternopil, 2017.

The study of the system of forming, activity and management by womanish associations is carried out in master's degree work. In particular, history of becoming of womanish organizations is explored and the prospects of their advancement are outlined, complex their role and place is described in modern Ukraine. The role of womanish organizations is also exposed as a social resource of political modernization and practice of functioning of womanish organization is analysed as a social organism and recommendations are given in relation to the improvement of their activity.

ПЛАН

ВСТУП

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

- 1.1. Типологія сучасного жіночого руху в Україні
  - 1.2. Соціально-психологічні аспекти участі жінок у діяльності жіночих громадських об'єднань
  - 1.3. Сучасна міжнародна діяльність українських жіночих організацій
- Висновки до розділу 1

РОЗДІЛ 2

ЖІНОЧІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ І СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

- 2.1. Історія становлення жіночих об'єднань та перспективи їх подальшого поступу
  - 2.2. Жіночі громадські об'єднання як соціальний ресурс політичної модернізації
  - 2.3. Роль жіночих об'єднань у формуванні громадянського суспільства
- Висновки до розділу 2

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ

- 3.1. Методологія вивчення діяльності жіночих об'єднань
  - 3.2. Жіноча організація як осереддя формування постаті жінки-лідера
  - 3.3. Громадські ініціативи жіночих організацій: емпіричне дослідження
- Висновки до розділу 3

ВИСНОВКИ

Список використаних літературних джерел

Додаток

Тематика проектів, які розробляють жіночі громадські організації України

ЗМІСТ

ВСТУП	4
РОЗДІЛ 1	
РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ	
У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ	7
1.1. Типологія сучасного жіночого руху в Україні	7
1.2. Соціально-психологічні аспекти участі жінок	
у діяльності жіночих громадських об'єднань	17
1.3. Сучасна міжнародна діяльність українських жіночих організацій	23
Висновки до розділу 1	34
РОЗДІЛ 2	
ЖІНОЧІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ	
І СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА	36
2.1. Історія становлення жіночих об'єднань	
та перспективи їх подальшого поступу	36
2.2. Жіночі громадські об'єднання як соціальний ресурс	
політичної модернізації	45
2.3. Роль жіночих об'єднань у формуванні громадянського суспільства	49
Висновки до розділу 2	59
РОЗДІЛ 3	
ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ	
ЯК СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ	61
3.1. Методологія вивчення діяльності жіночих об'єднань	61
3.2. Жіноча організація як осереддя формування постаті жінки-лідера	72
3.3. Громадські ініціативи жіночих організацій:	
емпіричне дослідження	81
Висновки до розділу 3	90
ВИСНОВКИ	92
Список використаних літературних джерел	95
Додаток	
Тематика проектів,	
які розробляють жіночі громадські організації України	104

ВСТУП

Актуальність теми. На сучасному етапі розвитку Української держави першочерговим завданням постала розробка ефективної моделі діяльності громадських організацій, їх організації та ефективного управління, оскільки саме вони мають усі можливості щодо забезпечення належного рівня функціонування державно-соціальної системи, розв'язання нагальних суспільно-економічних та глобалізаційно-інтеграційних проблем поступу. Жіночі організації є однією з форм налагодження оптимальної комунікативної взаємодії між окремими суб'єктами громадськості та органами державного управління з метою здійснення демократичних перетворень у суспільстві.

Перегляд сучасних концепцій жіночого руху, так само як і пошук його альтернативної етносоціокультурної ідентичності, сприймається далеко неоднозначно. Сьогодні жінка реалізує себе не тільки виконуючи споконвічно властиві їй природні функції, а й прагне до нового усвідомлення своєї автентичності, повного розкриття особистісного потенціалу, шукає альтернативні форми соціально-політичної та культурно-звичаєвої ідентичності. У цьому пошуку важливе місце посідає можливість адекватної візуальної репрезентації жіночої сутності в сучасній вітчизняній державно-управлінській та соціально-економічній культурі, оскільки традиційно в системі патріархальних цінностей жінці відводилась роль пасивного об'єкта суспільних перетворень.

У зв'язку із цим створення, розвиток і підтримка жіночих організацій є значним внеском у зміцнення демократичних засад нашої держави. Усвідомивши себе особистістю, повіривши у своє призначення, жінки через відповідні жіночі громадські організації шукають шляхи, які дають їм змогу повною мірою розкрити інтелектуальні, соціальні та духовні можливості, закладені в них природою.

У ХХІ столітті світова спільнота вбачає своїм головним завданням подолання будь-яких форм нерівності: класової, гендерної, расової, етнічної, політичної, економічної та соціально-культурної. У різні історичні періоди роль української жінки в суспільстві була досить великою, проте вона ніколи не мала чітко визначеного статусу. За роки незалежності жіноче питання постало об'єктом особливої уваги. Підтвердженням цього стає активна роль, яку відіграють жіночі громадські організації в державотворчих процесах. Однак про досягнення певної гендерної рівності в українському суспільстві говорити ще зарано, адже й досі чітко не визначені її місце та роль у системі суспільно-політичних відносин, у структурах влади, в економіці, науці, в політичних партіях.

З початку 90-х років минулого століття вченими розробляються різні аспекти аналізу інтелектуальної та соціальної діяльності жіночих об'єднань (С.М. Айвазова, Є.В. Здравомислова, А.А. Кальманович, І.В. Кобринська, О.С. Козуля, Г.М. Лактіонова, М.С. Левкович, А.І. Посадська, Л.П. Смоляр, В.В. Успенська, Е.С. Юрлова). У більшості робіт вітчизняних дослідників розглядаються окремі питання становища жінки в суспільстві. Разом з тим недостатньо дослідженими у вітчизняній науці залишаються певні аспекти становлення та функціонування жіночого руху, одним з яких, зокрема, є предметом цього наукового дослідження.

Мета роботи полягає у вивченні системи формування, діяльності та управління жіночими об'єднаннями.

Завдання (відповідають плану роботи):

- 1) дослідити історію становлення жіночих об'єднань та окреслити перспективи їх поступу;
- 2) охарактеризувати роль та місце жіночих громадських об'єднань у сучасній Україні;
- 3) розкрити роль жіночих організацій як соціального ресурсу політичної модернізації;

4) проаналізувати практику функціонування жіночої організації як соціального організму та дати рекомендації щодо покращення їх діяльності.

Об'єкт дослідження – жіночі громадські об'єднання як соціальний організм. **Предмет** – система організації та керівництва жіночою громадською організацією.

Методи дослідження: *теоретичні* – ідеалізації для осмислення ролі жіночого об'єднання, параметрів його функціонування та управління, узагальнення для систематизації і рубрикації зарубіжного досвіду діяльності, мисленнєвого експерименту, соціального теоретизування для аналітичного вивчення організаційного забезпечення діяльності жіночих організацій; *емпіричні* – соціальне спостереження, опитування (інтерв'ювання), соціометрія, констатувальний соціальний експеримент; *математично-статистичні* – вибірковий метод для обґрунтування достовірності емпіричних даних (case-study).

Теоретична новизна роботи полягає у тому, що комплексно досліджено процес становлення та діяльності жіночих громадських об'єднань. **Практична значущість** результатів виконаної роботи сутнісно зводиться до сформульованих норм і рекомендацій щодо особливостей як наукового дослідження даної проблематики, так і власне структурного функціонування та керівництва сучасними жіночими організаціями.

Апробація. За результатами дослідження опубліковано тези доповіді «Організація і керівництво діяльністю жіночих організацій» у Збірці наукових праць молодих учених кафедри психології та соціальної роботи Тернопільського національного економічного університету (2016 рік, 0,25 друк. арк.).

Структура роботи. Дипломна робота, зміст якої викладено на 106 сторінках (94 сторінки основного тексту), складається із вступу, трьох розділів, висновків, списку використаних джерел із 101 найменування, 1 додатку та містить 1 таблицю.

РОЗДІЛ 1

РОЛЬ ТА МІСЦЕ ЖІНОЧИХ ГРОМАДСЬКИХ ОБ'ЄДНАНЬ У СУЧАСНІЙ УКРАЇНСЬКІЙ ДЕРЖАВІ

1.1. Типологія сучасного жіночого руху в Україні

Жіночий рух – це певна організація суспільної діяльності жінок і чоловіків, яка спрямована проти дискримінації жінок, за утвердження рівноправ'я та рівності чоловіків і жінок у всіх сферах життєдіяльності суспільства, за емансипацію та гуманізацію суспільства. Проте на практиці зміст цього поняття є ширшим і різноманітнішим. Його істотна трансформація відбувається із розвитком науки, суспільно-політичних і економічних відносин, демократичних перетворень у світі, а також зміною суспільної свідомості.

Сьогодні як належне сприймаються рівні права чоловіків та жінок на отримання всебічної освіти, гідної професії, можливості володіння майном, участі у державних справах, формуванні органів влади. У конституціях переважної більшості держав світу закріплено ці рівні права. Власне у цих досягненнях неабияку роль відіграв процес зародження, становлення та формування руху жінок за свої права. Інституалізація, себто оформлення жіночих організацій як суб'єктів суспільного життя, відбулася після проголошення України незалежною державою сприяло тому, що цей процес набрав особливої інтенсивності.

Перший етап жіночого руху в нашій державі, його організаційного становлення та оформлення, розпочався у другій половині 80-х років минулого століття й завершився після проголошення незалежності України. У роки, що передували проголошенню незалежності, та у перші роки становлення української державності важливого значення набуло усвідомлення людьми власної національно-культурної ідентичності. Ідеї національного відродження,

державної незалежності у той час були єдиною альтернативою комуністичній ідеології. Тому перші жіночі організації демократичного спрямування формувалися під переважаючим впливом національно-визвольних ідей, а пріоритетними завданнями своєї діяльності вбачали у побудові незалежної національної держави, відродження українських звичаїв і традицій. Проте надалі національна парадигма вже не була домінуючою в жіночому русі, а створена невдовзі мережа жіночих організацій характеризувалася значною толерантністю до ідеологічної складової, а також різномисленням і різноманітністю ідеологій, намірів та завдань у їхній діяльності.

Другий етап жіночого руху розпочався у 1991 році і його головною особливістю став внутрішній саморозвиток жіночих організованих груп. Вони різнилися як теоретичною основою, так і завданнями й методами діяльності. Відсутність у жінок досвіду формування власних структурних одиниць у громадянському суспільстві вплинула на головні характерні ознаки таких організацій. Вони будувалися за принципом централізму, формального залучення до роботи значної кількості жінок у межах однієї організації, відсутності тісного безпосереднього зв'язку між членами, нав'язливого підкреслювання організаційної незалежності. Усе це призводило до небажання тісно співпрацювати з іншими жіночими організаціями і дистанціювання між ними. Організації відрізнялися за культурним потенціалом, різноплановістю ціннісного зорієнтування, пристосуванням до різномислення тощо [див. 3; 7; 24; 42; 44; 47; 61; 89; 99; 101].

Перший Всеукраїнський з'їзд жіночих організацій (лютий 1994 року) започаткував якісно новий (третій етап) жіночого руху. Цей етап став етапом відкритості до співпраці та взаємодії жіночих організацій, об'єднання зусиль в формуванні стратегії відстоювання інтересів жінок. Об'єктивно лише із цього часу можна стверджувати про існування осмисленого українського жіночого руху як сукупності жіночих організацій і прагнення їх до взаємодії. Вони починають, по-перше, розглядати будь-яку соціальну проблему із погляду

жінок, їхніх інтересів, по-друге, висувати завдання про зміну тих соціальних умов, які генерують та відновлюють дискримінаційні механізми щодо жінок.

Шукаючи шляхи до співпраці та до утвердження гендерних принципів у всіх сферах життєдіяльності особистості-громадянина, жіночі організації своїми акціями та ініціативами підтверджують зворот до загальноцивілізаційних цінностей і саме через участь в роботі міжнародних конференцій, форумів, зібрань, реалізацію міжнародних програм та проєктів, співпрацю із міжнародними організаціями, фондами, переконують світову громадськість, що Україна – це не національно ізольоване суспільство.

IV Всесвітня конференція зі стану жінок у суспільстві (Пекін, 1995 рік) та участь українських жіночих організацій в її діяльності суттєво вплинули як на розвиток самого руху, так і на трансформацію жіночої суспільної свідомості. Жінки стали значно активніше засвоювати технології соціального партнерства у взаємовідносинах зі структурами влади та партнерами, навчалися укладати спеціальні угоди і створювали ланцюги громадянських ініціатив. Причому з найгостріших соціальних проблем, на вирішення яких у держави почасти не вистачає ані сил, ані доброї волі. Це проблеми насилля у сім'ї та зґвалтування, дитячої безпритульності, наркоманії, торгівлі жінками і дітьми тощо [99].

Отже, можна чітко визначити **три етапи**, які пройшов жіночий рух.

Перший – етап саморефлексії, визначення завдань та цілей діяльності.

Другий – пошук шляхів взаємодії із структурами державної влади і партійно-політичної системи.

Третій – самовизначення у контексті громадянського суспільства, оволодіння прийомами і способами діяльності у ньому.

Пошук ідентичності – власних цілей та способів впливу на суспільство, власної стратегічної лінії пов'язує ці етапи в одне ціле і дозволяє говорити про жіночий рух як про соціальне явище.

Нині в Україні нараховується понад 700 жіночих організацій (34 з яких мають статус міжнародних і всеукраїнських) [76]. Усі вони впливають на вдосконалення законодавства та механізмів щодо поліпшення становища жінок

у суспільстві та прагнуть суспільного визнання організованого жіночого руху як важливого державотвірного чинника. Низкою акцій жінки заявили про себе як про реальну силу. Проте слід визнати, що ця громадсько-політична сила ще молода і почасти багато в чому несформована. Перед нею стоїть низка завдань, серед яких першочерговими є формування ідеології жіночого руху України та утвердження жіночого руху як суб'єкта соціального й політичного творення.

З кожним роком зростає кількість та чисельність різних сучасних жіночих організацій: асоціації, ліги, об'єднання, кризові центри, клуби за інтересами. Згідно з цільовими настановленнями та формами діяльності, впливом на розвиток жіночого руху і українське суспільство загалом умовно можна типологічно виділити **чотири види груп жіночих організацій:**

1. Традиційні жіночі організації (історичні). Вони переформатувалися на підґрунті жіночих організацій, які діяли у різні історичні періоди. Сюди увійшли організації, які мають різні ідейні позиції, часто кардинально протилежні, що свідчить про драматизм історії становлення української державності. При тоталітарному режимі існував строгий контроль над усіма сферами життя суспільства. За таких умов система жіночих рад як громадських організацій формально існувала, але фактично не була самостійною. Всі вони перебували під впливом комуністичної партії, а це і визначало їхні функції. Жіночі ради сутнісно не виражали жіночих інтересів. Навпаки, через них держава упливала на сферу приватного життя та управляла жінками. Жіночі ради у своїй діяльності тут набули суто партійно-профспілкового штибу. Маючи значний досвід організаційної роботи й усвідомлюючи неможливість старої структури організації за нових соціально-політичних умов, що оформилися у кінці 80-х – на початку 90-х років ХХ століття, керівництво жіночих рад у вересні 1990 року виступило з ініціативою їхньої реорганізації. 1990–92 – став періодом структурного переформатування системи жіночих рад. У цей час проводилися регіональні конференції в областях. Цей період завершився тим, що Міністерство юстиції України зареєструвало її у 1993 році [5; 13; 25; 31; 42-48; 58; 88; 95].

Дещо по-іншому, на чітко визначених національно-культурних позиціях організовує свою діяльність «Союз українок», що відновив роботу з кінця 80-х років у західних областях, а згодом і по усій території України. Проблеми поліпшення становища жінок союз пов'язував із національним відродженням, створенням національної самостійної держави та громадянського суспільства. На думку організації, в умовах бездержавності реальна рівноправність між жінками та чоловіками неможлива. Основна мета цієї організації – спрямування творчих сил українського жіноцтва на відродження та утвердження у суспільстві історичних святинь, ідеалів та духовної культури українського народу. Статут «Союзу українок», прийнятий на Всеукраїнському установчому з'їзді у грудні 1991 року, визначив організацію як благодійну та громадсько-просвітницьку. Союз проводить широку культурно-просвітницьку роботу, відзначає національні свята та пам'ятні дні. В усіх містах, де створено осередки організації, з 1989 р. відзначається «День Матері», працюють недільні релігійні школи для дітей, проводяться щорічні педагогічні читання.

2. Соціально зорієнтовані жіночі організації. Їхнє створення було відгуком на болючі соціальні проблеми, які зумовлені змінами, що зачепили домінуючі підвалини людського буття після розпаду СРСР, Однією з таких гострих проблем, для вирішення якої жінки об'єдналися в організацію, було проходження юнаками служби в армії. Об'єднання жінок для боротьби за права чоловіків та синів не є унікальним, суто українським явищем. На прикладі інших народів спостерігається те, що прямий наступ на родинне життя спонукає жінок долучатися до спільної діяльності. Початком формування неформального руху жінок задля поліпшення стану справ у тодішніх збройних силах стало об'єднання групи жінок у грудні 1989 року. Вони вдалися до тиску на Верховну Раду СРСР для прийняття поправок щодо відтермінування служби студентам вищих навчальних закладів. 31 травня 1990 року в Україні зареєстровано перший Комітет солдатських матерів (м. Запоріжжя). Водночас у різних містах України засновувалися регіональні Комітети солдатських матерів. 14 липня 1990 року у Запоріжжі відбувся Форум солдатських матерів СРСР, а 8

вересня об'єднаний установчий з'їзд 12 регіональних комітетів заснував «Організацію солдатських матерів України» (ОСМУ). Її діяльність мала політичний характер. Головною метою цієї організації стало сприяння формуванню національної української армії та флоту. Активне лобювання державних органів зумовило те, що Верховна Рада УРСР у липні 1990 року ухвалила постанову про впорядкування призову українців за межі республіки. Однак Указ Президента СРСР від 1 грудня 1990 року фактично скасував цей юридичний акт. За таких умов ОСМУ почала тісно співпрацювати із громадськими організаціями національно-демократичного спрямування задля досягнення незалежності України та формування національних збройних сил. Підтвердженням цього стало звернення II Всеукраїнських зборів Народного руху до народу України «Про службу в армії», під яким поставили підписи «Організація солдатських матерів України», «Жіноча громада», «Союз українок». У ньому містився заклик до батьків та матерів з вимогою виконання зазначеної постанови Верховної Ради УРСР [76; 100].

Основними завданнями ОСМУ були запровадження розгалуженої сітки жіночого громадського контролю в армії; видання газети із правдивою інформацією про стан в збройних силах; об'єднання зусиль жінок-матерів, які прагнули незалежності українських збройних формувань. На початку 90-х років ці завдання виконувалися шляхом проведення мітингів і демонстрацій, на яких висувалися вимоги про потребу створення української державності та численні звернення до органів влади з питань формування української армії. На II з'їзді «Організації солдатських матерів України» (листопад 1991 року) було відзначено спільні успіхи громадськості у наданні амністії солдатам, які самовільно залишили гарнізон із певних причин, проаналізовано роботу регіональних комітетів солдатських матерів у призовних комісіях щодо налагодження громадського контролю над армією та висловлено думку про необхідність якнайшвидшого формування національних збройних сил. Після створення в Україні власних збройних сил організація продовжувала відстоювати інтереси військовослужбовців та членів їх сімей.

Формування професійної армії, ліквідація нестатутних відносин серед військовослужбовців, поліпшення морального та фізичного здоров'я в армії та на флоті – такі завдання ОСМУ на сучасному етапі. ОСМУ – це самопомічне жіноче об'єднання, яке вирішує неупорядковані у нашому суспільстві проблеми. Жінки цієї організації не називають себе феміністками, хоча й активно захищають жіночі права. Їхня діяльність сутнісно зосереджується лише на поліпшенні життя своїх родин. Це дозволило говорити про «громадянський фемінізм». Від самого початку національна належність не була політичним компонентом дій організації. Власне, цим і можна пояснити її успішність та затребуваність суспільством. Ідеологія материнства, на якій ґрунтується ця структура, не визнає національних обмежень і, приймаючи до себе жінок усіх етнічних груп, що проживають в нашій державі, «Організація солдатських матерів України» створила собі моральну й культурну основу діяльності.

Забруднення довкілля, згубні наслідки Чорнобильської катастрофи 1986 року зумовили появу низки жіночих екологічних організацій. Однією з перших була київська регіональна неурядова екологічна організація «Мама-86», заснована групою молодих матерів у 1990 році для захисту київських дітей від шкідливих наслідків індустріального та радіаційно забрудненого міста. Головне завдання організації – підвищення громадянської та екологічної свідомості через конкретну допомогу дітям і мамам, пояснення залежності стану здоров'я від стану довкілля [14; 31; 39; 46; 61-64; 87].

Як відповідь на погіршення становища сімей в Україні у період трансформації суспільства стало створення жіночих організацій задля захисту багатодітних сімей. Саме ця категорія населення найбільше постраждала за умов лібералізації цін, зниження реальних доходів. З 1993 року в нашій державі діє «Всеукраїнська спілка організацій багатодітних» (ВСОБ), до якої входить 25 колективних членів із 19 областей України. За ініціатииви Київського об'єднання багатодітних сімей у березні 1993 року був проведений Всеукраїнський з'їзд багатодітних, учасниками якого стали 400 представників із різних областей. Головними напрямками роботи ВСОБ є оздоровлення дітей,

надання матеріальної допомоги сім'ям, які найбільше її потребують, активна співпраця з державними органами задля розробки законопроектів з питань соціального захисту багатодітних сімей та ін.

Соціально зорієнтовані жіночі організації – це найчисленніша група організацій. Вони не виявляють активності у відстоюванні жіночих прав, а більше зосереджені на вирішенні нагальних соціальних проблем. Орієнтація на соціальний захист маргінальних категорій населення, соціальну роботу об'єднала довкола цих організацій різні категорії жінок і створила підґрунтя для співпраці жінок та чоловіків.

Серед актуальних питань сучасної політики останнім часом дедалі більшу увагу привертає проблема різних форм нелегальної еміграції українських жінок та дівчат за кордон задля працевлаштування та поліпшення матеріального стану своїх сімей. Проте, як свідчать факти, таке працевлаштування почасти перетворюється у торгівлю жінками, які зазнають жорстокої експлуатації, у тому числі сексуальної, медичної, трудової. Аби привернути увагу громадськості та державних структур до проблеми торгівлі жінками, як до питання грубого порушення елементарних прав людини, у травні 1997 року в Україні було створено неурядову організацію «LaStrada-Україна», яка розпочала програму «Запобігання торгівлі жінками у країнах Центральної та Східної Європи», що впроваджена одночасно у Нідерландах, Чехії, Польщі та спрямована на попередження торгівлі жінками та дівчатами, надання профілактичної допомоги тим, хто має намір працювати за кордоном, а також соціальної та юридичної допомоги тим, хто повернувся додому. Спонсором програми виступило керівництво Євросоюзу (м. Гаага, м. Страсбург). В Україні цей проект зосереджений на підтримці громадських неурядових структур, метою діяльності яких є запобігання торгівлі жінками, котрий передбачає дослідження цієї проблеми в нашій державі, а також діяльність в трьох головних напрямках щодо проведення широкої кампанії в засобах масової інформації [100]:

- організація публічних дебатів шляхом публікації у пресі та поширення матеріалів, створення спеціальних рубрик і програм, присвячених проблемі вивезення жінок та дітей;

- впровадження освітніх програм, читка лекцій у навчальних закладах;

- надання юридичної і соціальної допомоги потерпілим жінкам: створення гарячої лінії та телефону довіри для консультації жінок, створення мережі соціальної, психологічної та медичної допомоги жертвам торгівлі людьми.

3. Організації ділових жінок. Проблеми, успадковані від тоталітарного часу, новий етап трансформації суспільства, із характерними для нього стратегією постійно наздоганяючої модернізації, наслідуванням чужого досвіду без належного підґрунтя в українському суспільстві, анексія Криму та війна на Донбасі із російським агресором нині призвели до вкрай важкого економічного становища України. За таких умов частина жінок вдалася до активних пошуків шляхів економічного виживання. Їхня економічна активність виявилася у створенні об'єднань економічного характеру на підґрунті ділових відносин. Першим таким об'єднанням ділових жінок була Київська федерація «Либідь», створена наприкінці 1990 року при Київському фонді милосердя і здоров'я. Основними напрямками її роботи були добродійна діяльність, проведення благодійних фестивалів із жіночої проблематики, допомога маргінальним категоріям населення, сприяння жінкам у вдосконаленні та розвитку їх можливостей входження у ринкову економіку [73; 77; 94].

Дотримуючись принципів гендерної рівності та паритетної політики, жіночі організації усіх трьох груп спрямовують свої зусилля на зміну стану жінки через досягнення політичних, юридичних, економічних прав, рівних із чоловіками, а не на зміну діючої у соціумі гендерної системи. Сутнісно ідеологічні підходи таких організацій ґрунтуються на визнанні рівності статей та досягненні тих можливостей, якими володіють чоловіки, принцип жіночої відмінності практично не зреалізовується цими організаціями.

4. Організації феміністичної орієнтації. Із розвитком жіночого руху в Україні, що зумовлений трансформаційними процесами у всіх сферах життя і утвердженням особистісної парадигми у культурі суспільства та прав жінки, почали формуватися феміністичні організації. Такі структури характеризуються строкатістю, багатоплановістю, структурно нагадують групи підвищення свідомості їх членів, головню малочисельні за своїм особистим складом. Ці організації не претендують на провідну роль у жіночому русі та не прагнуть представляти та захищати інтереси усіх жінок України, а зорганізуються та діють на основі спільних групових інтересів, взаємодовіри та порозуміння у межах об'єднання. Такі групи мають форму громадянських ініціатив – неформальних груп жінок, які прагнуть вирішити локальні конкретні проблеми. Вони своєю діяльністю сприяють трансформації суспільних поглядів щодо становища жінки в суспільстві через зреалізацію різних програм, і в першу чергу «Women Studies», «Gender Studies». Гендерну нерівність у соціумі жіночі організації феміністичної орієнтації головню пов'язують із наявною гендерною системою і тому спрямовують свою діяльність на трансформацію гендерних ролей і відносин. Значну увагу вони приділяють модернізації свідомості жінок, особливо молоді, поборенню сексистських стереотипів у поглядах соціуму. Організації феміністичного зорієнтування виникли у середині 90-х років ХХ століття. До цієї групи організацій належать також об'єднання жінок, створені за професійним принципом. Їх започаткували насамперед жінки творчих професій [13; 28; 69].

Сьогодні за підрахунками дослідників, лише 0,2 % жінок України беруть активну участь у роботі жіночих об'єднань [68, с. 33]. Жінки із високим рівнем освіти, які зайняті переважно у сфері розумової діяльності і глибоко усвідомлюють проблеми гендерної нерівності, сімейного насильства, необхідності виховання у жінок самоповаги та власної гідності, становлять авангард жіночого руху. Однак їх небагато. Більшість членів жіночих громадських організацій – це ті громадянки України, котрі під час соціально-економічних перетворень не знайшли вжитку своїм знанням і здібностям у

раніше набутій професії і були витіснені з ринку праці. Вузька соціальна база зумовила слабкість жіночого руху в Україні.

1.2. Соціально-психологічні аспекти участі жінок у діяльності жіночих громадських об'єднань

На сучасному етапі розвитку України первинним завданням є розробка ефективної моделі діяльності громадських об'єднань, оскільки саме вони мають всі можливості щодо забезпечення належного рівня функціонування державно-управлінської системи, розв'язання нагальних суспільно-економічних та глобалізаційно-інтеграційних проблем державотворення. Жіночі громадські об'єднання – це одна із форм налагодження оптимальної комунікативної взаємодії між окремими суб'єктами громадськості та органами державного управління задля здійснення суспільно-економічних та соціальних перетворень в українському соціумі. Звернення до психологічного аналізу діяльності жіночих громадських об'єднань зумовлено низкою причин. Зокрема, в умовах сьогодення постала необхідність утвердження ролі жінки в системі суспільно-політичних відносин, у структурах влади, в економіці, науці, громадських об'єднаннях; активність неурядових жіночих об'єднань, динаміка їхнього розвитку сприяють удосконаленню законодавства та правових механізмів, забезпечують поліпшення становища жінок, сприяють розбудові соціально зорієнтованого громадянського суспільства.

«Діяльність жіночих громадських об'єднань розглядають як у психології, так і в історії, політології, філософії, соціології та ін. Зокрема, історики у своїх дослідженнях звертають увагу на питання жіночого руху в пізнанні історії (М. Богачевська-Хом'як, В. Цуницька та ін.); політологи – на питання участі жінок у політиці та владі (М. Орлик); філософи та літературознавці вивчають участь українських жінок у суспільстві (О. Забужко, Н. Зборовська, Т. Гундорова, Р. Губань, І. Жеребкіна та ін.); психологи (Я. Шкурко,

С. Хрисанова, Т. Говорун, Н. Кутова та ін.) висвітлюють тенденції суспільної діяльності жінок та розглядають проблеми суспільної активності українських жінок у контексті глобалізаційно-міграційних процесів (Н. Гапон, О. Іванова та ін.)» [44, с. 261].

Громадські об'єднання формуються та функціонують у суспільстві, яке сприяє їхній діяльності або ж сповільнює її роботу. Організації, асоціації, спілки, союзи, рухи створюють складну мережу громадських об'єднань, елементи якої постійно взаємодіють. У цій системі виокремлюють два головні типи об'єднань: **громадські організації та громадські рухи.**

Громадські організації. Специфіка соціально-економічної ситуації України наприкінці минулого століття зумовила соціальну активність людей, яких гостро турбувало безробіття, низька оплата праці, низька якість життя їхніх сімей. Саме у цей період створено найбільшу кількість громадських організацій, метою яких стала діяльність, що спрямована на захист законних соціальних, економічних, творчих, духовних та інших спільних інтересів. Одними з найбільш поширених різновидів громадських організацій є жіночі, які виражають специфічні потреби та інтереси жінок. Сьогодні в Україні нараховують чимало громадських жіночих організацій різноманітного спрямування – понад сорок всеукраїнських і більше ніж тисяча регіональних. Їх головними характеристиками є наявність спільної мети, прагнення до співробітництва і комунікації. Крім цього, додатковими ознаками громадських організацій є добровільність; наявність чіткої організаційної структури; ієрархічність; єдність та згуртованість; створення системи правил і норм, які регламентують взаємовідносини між членами організації, методи роботи [77; 85].

Як вже зазначалося у попередньому параграфі, згідно з цільовими настановами, формами діяльності та впливом на розвиток українського суспільства, жіночі організації умовно поділяють на чотири групи. До першої групи зараховують жіночі організації, які можна визначити як історичні або традиційні. Вони відродилися на ґрунті тих жіночих організацій, що діяли в

різні історичні періоди на різних теренах України задля відстоювання жіночих прав. Зазвичай це масові об'єднання громадян, що свідомо формуються для досягнення довгострокових цілей, мають свої статuti і відповідний рівень структуризації. Сюди входять такі громадські організації, як «Союз Українок», «Українська християнська партія жінок», «Всеукраїнське жіноче товариство ім. О. Теліги» та інші. Створення другої групи жіночих організацій стало відгуком на соціальні проблеми суспільства. Це найбільша за чисельністю група соціально зорієнтованих жіночих організацій: «Організація солдатських матерів України», Ліга «Матері і сестри – воїнам України», Спілка жінок-трудівниць «За майбутнє дітей України». До третьої групи жіночих організацій належать організації ділових жінок, в яких проявляється економічна активність жіноцтва. Наприклад, Федерація ділових жінок «Либідь», Кредитний союз «Жіноча взаємодопомога», «Асоціація жінок в агробізнесі» тощо. Четверту групу становлять організації, які прагнуть вирішити локальні та конкретні проблеми, сприяють розвитку самосвідомості жінок (Телевізійна студія жінок України, «Прогресивні жінки», «Всеукраїнський центр інформації та соціально-економічної адаптації» та ін.) [20]. На нашу думку, центри з гендерної проблематики, котрі вивчають роль жінки у суспільстві, до яких належать Київський дослідний консультативний гендерний центр, Харківський центр гендерних досліджень, Львівський жіночий інформаційний центр та інші, доцільно виокремити в п'яту групу жіночих об'єднань.

Як зазначає О. Ярош, жіночі організації структуруються за критеріями масштабів діяльності, ставленням до влади, способу створення [99, с. 242]. За масштабами діяльності виокремлюють міжнародні, всеукраїнські, регіональні та місцеві жіночі громадські організації. Міжнародні та всеукраїнські користуються більшою самостійністю та можливістю впливу (Міжнародна організація «Жіноча громада», Міжнародна федерація ділових жінок «Либідь», Міжнародна асоціація «Надія», Всеукраїнська організація «Союз Українок», Спілка жінок України та ін.). Натомість місцеві та регіональні організації характеризуються високою залежністю від певних владних структур. За

ставленням до влади виокремлюють **громадські, громадсько-політичні та політичні**. Громадські жіночі організації мають на меті вирішення конкретних соціальних питань, громадсько-політичні – впливають на вирішення проблем, що мають політичний вимір, а політичні – тісно пов’язані з політичними партіями або самостійно намагаються вирішувати владні питання. За способом створення розрізняють **формальні та неформальні** жіночі організації. Формальні діють на основі принципу ієрархічної побудови та характеризуються значною чисельністю, у неформальних організаціях відсутня чітко визначена структура лідерства та ієрархії. В основному вони ґрунтуються на неформальних відносинах та особистих дружніх зв’язках.

Окрім цього, жіночі громадські організації класифікують за **масовістю** (багаточисельні та малочисельні); за **рівнем самоорганізації** (високоорганізовані, слабоорганізовані); за **ціннісною орієнтацією** (державницькі, антидержавницькі, індиферентні); за **професійною орієнтацією** (освітні, культурологічні, аграрні, економічні, екологічні тощо); за **релігійною належністю** (православні, грекокатолицькі, мусульманські); за **етнічною ідентифікацією** (однаціональні, представництво національних меншин, багатонаціональні) [див. 99, с. 234–236].

В нинішніх умовах понад тисяча жіночих організацій різних типів у своїй діяльності зіштовхнулися із комплексом проблем української родини. Як зауважує психолог Н. Гаєва, «це трагедії жінок-жертв нелегальної міграції, алкоголізації та наркотизації дітей, залишених батьками-заробітчанами, дезадаптації жінок, які повернулися з трудової еміграції» [20]. За цих умов виникли різнобічні напрямки діяльності сучасних жіночих організацій та міжнародних проектів. Серед них – проект «Напрацювання інноваційних механізмів подолання гендерної дискримінації на ринку праці», який реалізовує Західноукраїнський центр «Жіночі перспективи». Його мета – розширити економічні можливості жінок на ринку праці та відпрацювати дієві практичні механізми подолання гендерної дискримінації. Інший проект Львівської мережі «Жінок – до прийняття рішень!» має на меті сприяння утвердженню

демократичних норм участі жінок в управлінні державою та суспільством шляхом забезпечення зростання рівня політичної активності та професіоналізму жінок. Проект «Відновлювально-соціальна трансформація», створений за підтримки Міжнародної організації з міграції спільно із Українським центром порозуміння впроваджує програму «Примирення», яка допомагає родині залагодити наявні внутрішні конфлікти тощо.

Загальновідомо, що громадські рухи виникають на основі свідомого волевиявлення й добровільного об'єднання людей, які діють відповідно до спільних інтересів, прав і свобод та орієнтовані на досягнення конкретної мети. Український жіночий (традиційний) рух – це організований громадсько-політичний рух жінок, пов'язаний із активною діяльністю жінок, спрямованою на відновлення народних звичаїв, утвердження національної мови, моралі етносів, освіти. У своєму розвитку жіночий рух може проходити **чотири головні стадії**: усвідомлення спільних інтересів та проблем; зародження ідей, поява активістів; пропаганда спільних поглядів, агітація, залучення максимальної кількості однодумців; координація зусиль, більш чітке формулювання ідей і конкретних вимог, нарощення суспільно-політичної активності. Однак, досягнувши поставленої мети, рух може перейти у п'яту стадію – згасання діяльності, аж до повного припинення діяльності.

У характеристиці жінок-учасниць різних громадських об'єднань учені виокремлюють три складові частини-аспекти: портретну, професійну та соціальну [див. 41]. До портретного аспекту зараховують такі особистісні якості жінок, як чесність, обов'язковість, рішучість, енергійність, наполегливість, здатність вести людей за собою. У цьому списку переважають активні, діяльні характеристики, які здебільшого не асоціюються із традиційним фемінним образом. Професійний аспект утверджує такі якості особистості як діловитість, компетентність, працездатність. Наявність у жінки цих рис створює позитивний образ бізнесвумен, що дає їй змогу довести власну можливість у вирішенні соціально значущих проблем. Проте не завжди жінка готова захищати свої інтереси через представництво у громадських

об'єднаннях. Міра залучення жінок до суспільно-політичного життя залежить як від конкретної ситуації в країні, так і від самої особистості жінки. Тому варто детальніше розглянути питання мотивації соціальної активності жінок-громадянок.

Вивчати соціальну активність, на нашу думку, доцільно з огляду на дві групи чинників, що її зумовлюють. Це макроструктурні чинники – особливості суспільства, що спричинюють активність особистості та психологічні чинники – особистісні риси, що спонукають особистість до активності. До макроструктурних чинників зараховують соціально-психологічні стереотипи, які притаманні значній частині населення. Зокрема, мовиться про домінування у масовій жіночій свідомості думки щодо низької ефективності громадських об'єднань. Впливають на соціальну активність жінок стереотипи, за якими соціальна роль жінки сутнісно зводиться лише до побутового обслуговування родини. Важливим чинником є втрата жінками довіри до влади та можливості впливу на неї і як наслідок цього – обрання ними індивідуальних шляхів виживання. Все це і породжує байдужість до громадських справ, небажання сприйняти жіночий рух за важливий і вагомий чинник розвитку суспільства. Крім цього, підсилює загальну тенденцію слабких громадянських жіночих ініціатив слабка поінформованість суспільства про діяльність жіночих об'єднань в Україні.

Одним із наукових підходів пояснення джерел соціальної активності крізь призму особистісних властивостей людини є психоаналітичні теорії. Згідно із психоаналізом, наявність позитивного контакту з матір'ю вже на першому році життя формує довіру та відкритість дитини до світу. Психоаналітики вважають, що матір є тією людиною, яка вперше прививає дитині почуття суспільності, яке стимулює соціальні контакти, визначає подальшу поведінку людини у соціально-політичному просторі. На думку Е. Фромма, людині, особливо жіночій половині людства, протягом життя притаманний страх самотності. Автор пов'язував мотивацію до громадської активності з прагненням уникнути соціальної ізоляції [41, с. 76].

Мотивація соціальної активності жінок – це динамічна система компонентів і соціально-психологічних чинників для досягнення конкретної соціально значущої мети [34]. О. Здравомислова, вивчаючи питання діяльності громадських організацій та рухів, розглядає погляди зарубіжних дослідників. Згідно яких головною причиною залучення жінок до громадської діяльності зарубіжні вчені вважали жіночу відданість цілям суспільних рухів, перегук цінностей рухів із власними цінностями. Відтак була сформована модель відносної депривації: причиною залучення до громадських структур є певний соціально-психічний стан, який характеризується невідповідністю бажань особистості й соціального статусу. Відповідно до цієї моделі, люди беруть участь у суспільних рухах тоді, коли розрив між бажаним і дійсним сягає максимально допустимого значення [див. 34; 35].

Треба зазначити, що велика кількість жінок-активісток на початковій стадії громадської діяльності переживає моменти підйому та ефективності праці. Але щоразу більше помітним стає зростаючий процес згасання активності: українські жінки відходять від організацій із почуттям спустошення та поразки. Відтак зосередимо увагу на теоретичних аспектах мотивації суб'єктів до громадського життя, соціальної активності. Згідно з теорією мотивації, людина визначає для себе цілі, досягнення яких вона прагне, здійснюючи певні дії [19]. Відповідно, якщо мету досягнули або її неможливо досягнути, відбувається затухання діяльності громадських об'єднань. Це певною мірою пояснює коливання чисельності жіночих громадських організацій у сучасних умовах, зокрема, одні розширюють сферу своєї діяльності, інші поступово згасають та повністю зліквідовуються.

1.3. Сучасна міжнародна діяльність українських жіночих організацій

Міжнародний рух жінок спрямований на поліпшення свого становища в суспільстві, активізувався на початку минулого століття. Відтоді права жінок

визнані у багатьох країнах світу. Вперше в історії жіноче питання стало пріоритетним на державному рівні. До 1925 року український жіночий рух був активним учасником міжнародного жіночого руху. Після втрати державної незалежності Україна була позбавлена можливості контактувати з фемінними об'єднаннями світової спільноти [41]. Після проголошення України незалежною державою помічаємо активізацію багатьох суспільних процесів, одним із яких був жіночий рух. Відтепер учасниці цього угруповання безперешкодно могли брати участь у роботі міжнародних з'їздів, форумів і нарад.

Як уже зазначалося, загалом в Україні діє понад 45 всеукраїнських і міжнародних жіночих громадських організацій і політичних об'єднань, а також більше ніж 1,5 тис. місцевих громадських організацій, що об'єднують жінок. Водночас мережа партнерських громадських налічує 23 організації, які охоплюють своєю діяльністю більшість регіонів України. Представниці неурядових жіночих організацій беруть активну участь у формуванні державної політики щодо сім'ї, дітей, молоді, а також політики рівних прав і можливостей жінок та чоловіків. Учасниці жіночого руху входять до складу експертних груп з проблем протидії торгівлі людьми, гендерних питань і проблем сім'ї. Пропозиції неурядових жіночих організацій враховуються при формуванні державних програм та національних планів дій. Спільно із жіночими організаціями проводяться всеукраїнські заходи та масові акції, вирішуються найгостріші соціальні проблеми [42].

Однак лише декларування боротьби з дискримінацією недостатньо. Необхідна активна громадянська позиція жінок у боротьбі за свої права та свободи. Процес оформлення незалежних громадських організацій жіноцтва України відбувався, як правило, на початку 90-х років ХХ століття. У результаті своєї діяльності українське жіноцтво оцінило роль ефективних міжнародних контактів. Перші спроби входження у світовий простір були пов'язані з діяльністю Міжнародних жіночих організацій України, які через свої філіали встановлювали контакти з жіночими організаціями різних країн.

Однією з перших фемінних організацій, що налагодила міжнародні зв'язки, став Союз українок – єдина жіноча організація, котра мала своє представництво в керівництві Української всесвітньої координаційної ради і була її колективним членом. Зазначимо, що у 1992 році Союз українок увійшов до Міжнародного альянсу жіночих організацій і постійно підтримував з ними контакти. Доволі плідною стала співпраця Союзу українок з жіночими організаціями світу. Союзянки підтримують тісні дружні зв'язки з Союзом українок Америки, Франції, Асоціацією «Ельзас – Чорнобиль», що у Страсбурзі. Досить часто відбуваються ділові та особисті зустрічі, наради, спільні конференції. Союз українок також підтримує зв'язки з українськими громадами країн колишнього СРСР, а саме із Союзом українок Башкортостану, українками Грузії, Воркути, Далекого Сходу, Естонії. Налагоджені партнерські стосунки із жіночими громадами Польщі та Об'єднанням українських жінок в Німеччині [45, с. 102–103].

У грудні 1992 року на установчому з'їзді було відновлено діяльність Жіночої громади, а у лютому 1993 року організація зареєстрована Міністерством юстиції України. Зазначимо, що Жіноча громада має статус міжнародної організації, а її осередки діють у Франції, Чехії та Росії. Діяльність Жіночої громади носить здебільшого політичний характер, оскільки велика увага в її роботі приділяється проблемам участі жінок в органах влади та управління; вихованню та підтримці жінок-лідерів, керівників різних рівнів як у політичній, так і в соціально-економічній сферах; активній участі жінок у передвиборчих кампаніях; внесенню пропозицій до роботи державних структур та ін. Для глибшого розуміння і формування у жінок навичок політичної діяльності організація проводить семінари та навчальні курси з цих питань, наприклад, семінар «Створення політичного іміджу жінки-лідера» (за підтримки посольства Канади в Україні), «Практичні політичні навички жінок» (за допомогою Британського інформаційного центру), «Механізми забезпечення рівноправності жінок та чоловіків в Україні» (разом з Радою Європи) та ін. Щоб інформувати суспільство про роботу організації, а також

щоб донести до народу розуміння феміністичної теорії, Жіноча громада запровадила видавництво журналу «П'ята пора» [41, с. 74].

Всеукраїнське жіноче товариство імені Олени Теліги має на меті продовження прогресивних традицій українського організованого жіночого руху, спрямованого на утвердження в суспільстві демократичних ідеалів, національної свідомості шляхом запровадження принципів паритетної демократії, гендерної справедливості, здобуття жінками фактичної рівноправності, ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок і досягнення ними рівних можливостей для самореалізації в суспільстві. Представниці товариства беруть участь у всіх найважливіших нарадах, конференціях і зібраннях. Товариство активно співпрацює зі спорідненими організаціями – Українським золотим хрестом (США), Товариством українських жінок імені Ольги Басараб (Канада), Товариством українських жінок імені Олени Теліги у Великій Британії, суспільною службою українців в Канаді. Завдяки міжнародному співробітництву було проведено акції – «Дитячі оселі» для дітей, дитячий конкурс малюнків пам'яті Стефанії Пирожак з виставками у Києві й Львові (Суспільна служба українців Канади, філія Гамільтон), Всеукраїнські конкурси на кращі виконання творів Олени Теліги. Також у рамках співпраці було впроваджено Міжнародну літературно-мистецьку премію імені Олени Теліги, першими лауреатами якої стали Ліна Костенко і Михайлина Коцюбинська. Товариство українських жінок імені Олени Теліги брало участь у підготовці Звітної доповіді України для ООН (1995), є організатором кількох міжнародних і всеукраїнських конференцій, зокрема, «Від емансипації – до фемінізму» (1994), «Громадянське та духовне покликання жінки» (1997), «Жіночий рух в Україні та процеси державотворення» (2000), «Європейський союз і НАТО – випробування для України» (2001) [48, с. 455].

Всеукраїнське жіноче народно-демократичне об'єднання «Дія» від початку свого заснування розпочало активну громадсько-політичну діяльність. Ця організація ініціювала безліч просвітницьких та благодійних проектів, які

втілюються в життя за підтримки споріднених жіночих організацій світу. У лютому 2001 року група «Дії» спільно з Інститутом законодавчої ініціативи імені Ярослава Мудрого при Верховній Раді України представила власний альтернативний проект «Про забезпечення рівності прав жінок і чоловіків». Багатоаспектна робота «Дії» в багатьох сферах життя українського суспільства здобула міжнародне визнання. 4 травня 2001 р. Комітет взаємодії недержавних організацій з ООН надав ВЖНДО «Дія» спеціальний консультативний статус при Економічній і соціальній раді ООН. Діянки отримали можливість стати безпосередніми учасниками процесу розробки міжнародних проектів ООН, котрі стосуються гендерної рівності, а також прав людини і дитини.

Українсько-канадський проект «Розвиток громадського та політичного лідерства жінок», що здійснювався «Дією» за підтримки Канадського бюро міжнародної освіти, був розроблений для того, щоб надати жінкам-лідерам з України можливість вивчити підходи до питань гендерної рівноправності та на підтримку процесу жіночої рівноправності в Україні. Основним завданням цієї роботи є підтримка успішної громадської та політичної діяльності жінок, можливості участі їх у політичному житті українського суспільства та збільшення кількості жінок на всіх рівнях державного управління. Проект складався з двох етапів. Перший – проведення круглого столу в Києві на тему: «Гендерні питання і політичне представництво жінок в Україні» (липень 2001). Другий – поїздка до Канади групи українських жінок (жовтень 2001), де делегатки взяли участь у засіданні круглого столу спільно з заступником міністра оборони Канади Мері Коллінз та членом Парламентського центру Канади Стюардом Гуддінгсом. У процесі проведення цього заходу обговорено проблеми політичного представництва жінок в Україні, учасниці ознайомились з канадськими підходами до їх вирішення, окреслили програму навчання українських жінок у Канаді. Під час поїздки до Канади було простежено механізми гендерного аналізу законодавства, вивчено основні напрямки державної політики щодо забезпечення рівноправності жінок і чоловіків. Після повернення на батьківщину члени делегації висловили думку про необхідність

розширення представництва жінок у політичному житті та органах влади: від парламенту й до сільської ради, про залучення українок до громадського життя та про заохочення більш прогресивних поглядів суспільства на роль і місце жінки в Україні [41, с. 77].

Варто зазначити, що важливим кроком у діяльності українського жіночого руху стало створення Національної ради жінок України (НРЖУ), метою діяльності якої є консолідація зусиль жіночих громадських організацій, спрямованих на поліпшення становища жінок у державі, підвищення їхньої ролі й соціального статусу в суспільстві, задоволення та захист спільних інтересів жіночих громадських організацій. До складу Національної ради входить 17 жіночих організацій. Одним зі статутних завдань ради є участь у міжнародному жіночому русі. Так, Ірина Голубева як голова Національної ради взяла участь у 23 Спеціальній сесії Генеральної асамблеї ООН «Жінки в 2000 році: рівність між чоловіками і жінками, розвиток та мир в ХХІ столітті», котра відбулася в Нью-Йорку. Крім того активістки НРЖУ брали участь у Форумі жінок країн ГУУАМ у Баку (2001), Європейській конференції Світової федерації українських жіночих організацій (далі СФУЖО). Зауважимо, що у процесі розвитку міжнародних контактів та співпраці було те, що у 2000 році в Гельсінкі на ХХІХ Генеральній асамблеї Міжнародної ради жінок (далі МРЖ) НРЖУ прийняли до складу МРЖ [6].

У 2003 році 30-та Генеральна асамблея Міжнародної ради жінок, що проходила у м. Перт (Австралія) визначила Україну – країною проведення наступної 31-ї Генеральної асамблеї, що стало великим досягненням українського жіночого руху та України загалом. Цей вагомий в історії українського жіночого руху захід відбувся 5–10 вересня 2006 року в Києві. Генеральна асамблея Міжнародної ради жінок сприяла презентації України міжнародній спільноті як європейської країни з високим культурним, освітнім, науковим, технічним, творчим та інтелектуальним потенціалом; обміну досвідом роботи; поглибленню співпраці та консолідації жіночого руху [40].

Слід підкреслити, що неабияку роль у відродженні та діяльності жіночого руху України, а також у налагодженні та формуванні міжнародних контактів стала співпраця з українськими об'єднаннями діаспори – Світовою федерацією українських жіночих організацій (СФУЖО), Союзом українок Америки, Товариством українських жінок імені Ольги Басараб (Канада), Товариством українських жінок імені Олени Теліги (Велика Британія), Українським золотим хрестом (США), Суспільною службою українців (Канада) та багатьма іншими. Проведення спільних акцій, взаємовідвідування делегацій сприяли трансформації світобачення українських жінок. Результатом цієї співпраці стало створення «Інформаційного центру українських організацій» при Києво-Могилянській Академії – консолідуючого поля для жіночих організацій України й діаспори. В його рамках проводяться семінари, конференції, круглі столи, на яких обговорюються питання, важливі як для жіноцтва України, так і для світової спільноти.

За підтримки Української всесвітньої координаційної ради (далі УВКР) 11 грудня 2002 року у Виставковій залі Національної бібліотеки України відбувся круглий стіл на тему «Проблеми співробітництва жіночих організацій в Україні». У роботі круглого столу взяли участь представники Верховної Ради України, апарату Президента України та провідних фемінних організацій нашої держави та діаспори США і Канади. На порядок денний круглого столу було винесено такі питання: сучасний стан українського жіночого руху; визначення основних проблем співробітництва жіночих організацій; основні напрями консолідації жіночих організацій в Україні; роль УВКР у розв'язанні проблем співробітництва жіночих організацій [39].

15 квітня 2004 року в Києві відбувся круглий стіл «Гендерні квоти у виборчому процесі» за участю Галини Сенік – експерта Проекту АМР США «Сприяння організації виборів в Україні». У цьому заході взяли участь Оксана Грязнова (Президент Фондації «Відкрите суспільство»), Тамара Прошкуратова (народний депутат України, член фракції СДПУ (о), член Комітету ВРУ з питань науки та освіти), Лілія Григорович (народний депутат України, член

фракції «Наша Україна»), А. Супруненко (політолог), Марина Ставнійчук (член Центральної Виборчої Комісії), Галина Федорченко (заступник голови Молодіжної партії), Марія Бондаренко (член політради Партії Зелених), Дарина Скалацька (експерт Фундації «Відкрите суспільство»), Тамара Мельник (кандидат юридичних наук, радник Міністерства з питань сім'ї, дитини та молоді) та Тетяна Мокріді (керівник прес-служби Блоку Віктора Ющенка «Наша Україна»), на якому обговорювалося питання участі жінок у виборчому процесі [39].

16 листопада 2006 року в Ресурсному центрі для випускників відбувся круглий стіл із Заїдою Аргуедас, членом Ліги жінок-виборців США, яка прибула в Україну на запрошення посольства США в Україні. У роботі круглого столу взяли участь 20 учасників, 6 з яких є випускниками різних програм обмінів, що фінансуються Департаментом США. Український жіночий рух було представлено такими організаціями, як «Український жіночий фонд» (представник – виконавчий директор Наталія Кравченко), Міжнародна організація «Школа рівних можливостей» (представник Ольга Юрчаківська), громадська організація «Надія» (представник Тетяна Андросенко), Програма ПРООН «Сприяння гендерної рівності» (представник Тамара Мельник). Також у роботі круглого столу взяли участь викладачі Києво-Могилянської академії та Національного університету ім. Тараса Шевченка. Основні питання, що обговорювалися під час зустрічі, це: розвиток гендерної політики в Україні та США, виокремлення характеристик жінки-лідера, участь молодих жінок у виборчому процесі тощо [40].

Вагомий вклад у розвиток українського жіночого руху на міжнародному рівні зробив Союз федерацій українських жіночих організацій (СФУЖО). Щороку відбуваються річні наради членів цієї організації щодо розгляду питань підвищення ролі жінок у суспільстві та вирішення їхніх проблем. У проведенні цих заходів беруть участь українські жіночі організації – членкині та гості СФУЖО – з Америки, Канади, Бельгії, Німеччини, Великої Британії, Франції, Австралії, Польщі, Естонії, Литви, Скандинавії, Швеції. У квітні 2005 року в

Торонто за підтримки СФУЖО та його прихильників відзначалася 120-а річниця Українського жіночого руху. Об'єднання українських жіночих організацій визначає мету своєї діяльності досить масштабну: консолідація світового українства; збереження національної ідентичності, культури; підтримка українців, що перебувають в складних умовах за межами Батьківщини; налагодження співпраці організацій з державною владою в країнах, де вони діють. Як зазначила голова СФУЖО Марія Шкамбара, Союз заявив про себе та про український жіночий рух усьому світу. СФУЖО створив широкий простір для співпраці багатьох жіночих організацій в Україні. Конференції, які проходили під керівництвом представниць СФУЖО, звернули увагу громадськості на роль жінки, реальний економічний стан жінок у всьому світі, сучасні проблеми взаємодії розвитку світових технологій та українського жіноцтва. На сторінках квартальника «Україна в світі», що виходить за підтримки СФУЖО, висвітлюється цілий ряд актуальних проблем українського жіноцтва, світового українства в цілому. Потужною є діяльність світових жіночих організацій у напрямку вирішення проблем торгівлі людьми, яка виявляє свою гостроту на сучасному етапі розвитку світового співтовариства. На цьогорічних нарадах управи СФУЖО представниці українських жіночих організацій заявили про свою готовність до співпраці з урядом України та інших країн світу на шляху консолідації та взаємодопомоги [68].

15–17 серпня 2007 року відбувся ІХ Конгрес світової федерації українських жіночих організацій у київському будинку вчених. До Києва з'їхались представниці з 12 країн світу, а саме: Америки (Союз українок Америки, Об'єднання жінок оборони чотирьох свобод України); Канади (Ліга українських католицьких жінок Канади, Організація українок Канади імені Ольги Басараб, Ліга українок Канади); Великої Британії (Організація українських жінок у Великій Британії, Товариство українських жінок імені Олени Теліги), а також учасниці Організації українських жінок у Німеччині, Організації українських жінок Бразилії, Союзу українок Австралії, Об'єднання жінок «Просвіти» Аргентини, Союзу українок Польщі, Об'єднання українок

Польщі, Об'єднання українок Чехії, Союзу українок Естонії, Союзу українок Литви, Асоціації українських жінок Італії, а також нової організації в рядах СФУЖО – Національної асоціації українських жінок Іспанії. Учасники звітували про проведену протягом року роботу, обговорювали шляхи розвитку культурно-освітніх та релігійних цінностей молоді та способи залучення її до активної громадської та політичної діяльності. Загалом Конгрес проходив під гаслом «Національно свідома молодь – майбутнє України!» [68].

Не менш важливе місце для налагодження жіночими організаціями України міжнародних зв'язків займає Союз українок Америки (СУА), який об'єднує жінок українського походження, незважаючи на їх віровизнання та партійну приналежність. СУА підтримує принципи прав людини та діє переважно в культурно-освітній, виховній й гуманітарній галузях. СУА входить до складу Світового конгресу українців, Української всесвітньої координаційної ради, Світової федерації українських жіночих організацій, Національної ради жінок США, через яку має доступ до Міжнародної ради жінок і Міжнародної генеральної федерації жіночих клубів, має зв'язки у Вашингтоні, бере участь у брифінгах в державному департаменті, українському посольстві, постійному представництві до ООН та Консульстві в Нью-Йорку [97].

Для утвердження принципів гендерної рівності важливу роль відіграє співпраця з жіночими організаціями країн колишнього Радянського Союзу, передусім з російськими жіночими організаціями.

Останні роки активізувалися контакти, обмін досвідом, проведення спільних акцій та конференцій між жіночими організаціями України та країн Центральної та Східної Європи. Так, наприклад, 14–18 жовтня 2007 року в Києві відбувся саміт Всесвітнього партнерства «Живі голоси» жінок-лідерів з країн Центральної та Східної Європи, ключовими питаннями якого стали цінності гендерної рівності між чоловіками та жінками, міжнародне співробітництво жінок і розвиток жіночого руху. Під час роботи саміту працювали такі секції, як: «Впровадження та забезпечення виконання законів,

які захищають та пропагують захист прав людини», «Міжвідомче співробітництво з метою боротьби з торгівлею людьми: Україна як конкретний приклад», «Розвиток підприємництва», «Насильство в Євразії», «Жінки в уряді» та «Покращення захисту прав людини шляхом наукової роботи та інших ефективних практик». Отже, в рамках цієї зустрічі обговорювались важливі питання, які стосуються проблем сучасного світу.

Варто зазначити, що із розвитком міжнародних контактів та виходом у світовий простір український жіночий рух піднявся на новий щабель свого розвитку. Однак, це не остання грань діяльності українського жіноцтва. Для здобуття відповідного місця у суспільстві, певної ваги у політичному, економічному, соціальному, історичному і культурному розвитку України, а також задля створення правових та суспільно-економічних умов для поліпшення свого становища, розкриття інтелектуальних, духовних і творчих можливостей та реалізації Конвенції ООН «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» потрібно затратити ще багато зусиль й провести неабияку роботу. Громадські жіночі організації України вже зараз у міру своїх можливостей займаються вирішенням питань гендерної рівності, створення умов для якнайповнішої реалізації творчого потенціалу і творчих здібностей особистості. Та практика показує, що прийнятий Закон «Про гендерну рівність» сьогодні не діє і немає конкретних шляхів реалізації його основних положень. Тому у Верховній Раді представництво жінок не виходить за межі 5 %. На ленінське гасло «Кожна куховарка повинна навчитися управляти державою» українські чоловіки майже одноголосно відповідають «Ні!», забуваючи про те, що лише гармонійне поєднання в політиці двох світових начал (чоловічого і жіночого) здатне продукувати ефективну співпрацю. Напевно, саме з цієї причини в українській політиці ресурс жіночих організацій практично повністю ігнорується.

Отже, міжнародна співпраця українських жіночих організацій сприяє вдосконаленню якості роботи цієї політичної течії. Вивчення та аналіз досвіду впровадження в різні сфери суспільного життя ідей, спродукованих жіноцтвом

країн Європи, Америки та Канади, дасть можливість розробити систему пріоритетних напрямків діяльності фемінних організацій України, а це, у свою чергу, сприятиме демократизації нашого суспільства й визнанню України на міжнародній політичній арені.

Висновки до розділу 1

На основі аналізу різних теоретичних підходів до типології громадських об'єднань наведено класифікацію сучасних жіночих організацій і рухів, яка ґрунтується на врахуванні таких показників: структури, взаємостосунків між членами організації, форми та напрямку діяльності щодо відстоювання інтересів жінок та ін. Відтак в умовах сьогодення важливим завданням є розробка єдиної узагальненої типології жіночих об'єднань, яка відповідно до наявних умов може доповнюватись та видозмінюватись.

Теоретичний аналіз питань мотиваційних теорій дав змогу вважати, що участь жінок у громадських об'єднаннях може зумовлюватись їхніми особистісними рисами, наявними знаннями та ситуацією, яка склалась у суспільстві. Українське суспільство історично наділяє жінок такими особистісними рисами, як залежність, емоційність, чуттєвість, соціальна пасивність, мрійливість тощо. Зазначені традиційні погляди є бар'єром на шляху до посилення участі жінок у громадських об'єднаннях і вказують на те, що соціальна активність стереотипно не є пріоритетним напрямком їхньої діяльності. Тому сьогодні необхідно зосередити увагу науковців, політиків, соціальних працівників, журналістів та інших спеціалістів на подоланні трьох панівних стереотипів, таких як жінки не настільки компетентні, як чоловіки (стереотип «жінки не можуть бути активними»); жінкам не варто брати участь у громадському і політичному житті (тобто «жінки не повинні»); головне призначення жінки зводиться лише до обслуговування сім'ї (стереотип «жінки як берегині сімейного вогнища»). Крім цього, зростанню участі жінок у

громадських об'єднаннях сприятиме становлення глибокої обізнаності жіночого населення про конституційні права жінок та популяризація діяльності жіночих організацій, які все ще залишаються поза належною увагою. Ґрунтовне дослідження зазначених аспектів допоможе зрозуміти механізми породження і функціонування соціальної активності українських жінок, посилити їхню участь у громадських об'єднаннях, які виступають вагомою складовою частиною розбудови й функціонування громадянського суспільства. Жіночим організаціям та рухам необхідно вийти у площину значущих громадських ініціатив та політичної активності, віднайти свій соціальний голос і законодавчу силу, здобути політичне представництво у парламенті та впливати на проведення соціально-економічних реформ.

РОЗДІЛ 2

ЖІНОЧІ ГРОМАДСЬКІ ОРГАНІЗАЦІЇ

І СТАНОВЛЕННЯ ГРОМАДЯНСЬКОГО СУСПІЛЬСТВА

2.1. Історія становлення жіночих об'єднань та перспективи їх подальшого поступу

Зважаючи на доцільність чіткого осмислення змісту поняття жіночий рух, нами запропоновано його розуміння як сукупності багатьох жіночих організацій, груп та об'єднань із фіксованим та нефіксованим членством, які активно діють у суспільстві з метою врахування матеріальних, соціальних, політичних, духовних чи ідеологічних інтересів жінок, а також досягнення фактичної рівноправності із чоловіками в різних сферах суспільного життя в Україні. Жіночий рух як форма соціальної активності та взаємодії різних поколінь слугує для жінок основою для набуття відповідного досвіду, соціалізації та самореалізації. Жіночий рух у цьому є активним суб'єктом створення та впровадження нової гендерної ідеології, культури, чутливості, свідомості та герменевтики. Саме в цьому і полягає активно-творча роль жіночого руху в сучасному суспільстві.

При підготовці роботи на основі опрацьованих джерел ми розробили періодизацію становлення жіночого руху в Україні за весь історичний час [2; 17; 21; 41; 44;с 48; 96; 99]. Вона поділяється на відповідні періоди. **I-й**, початковий, період (1860–1900 роки) характеризується просвітницькою та літературною діяльністю жінок, організацією перших жіночих гуртків, боротьбою за рівні права на освіту і працю. **I-й** період (1900–05 роки) – зміна характеру боротьби жінок, яка набуває феміністичного забарвлення (переважною йдеться про політичні права жінок на їх участь у суспільному житті держави). **III-й** період (1905–14 роки) – це час набуття досвіду політичної

боротьби, появи самостійних та багатофункціональних жіночих організацій. **IV** період (1914–20 роки) характеризується національно-визвольною боротьбою та роботою жінок головно на військові потреби. **V-й** період (1920–45 роки) – набуття жіночим рухом регіональної специфіки: формується система жіночих рад в УРСР, незаангажований жіночий рух національно-культурного спрямування на Закарпатті, Буковині і в Галичині та жіночі організації в еміграції. **VI-й** період (1945–90 роки) – період соціалістичного вирішення жіночого питання, час спокою і акумулювання енергії для майбутніх змін. **VII-й** період (з 1991 року – по цей час) розпочався зі здобуттям незалежності України і характеризується відродженням та розвитком жіночого руху в Україні, набуттям ним гендерного змісту та спрямування.

Основна діяльність жіночих громадських організацій на початку 90-х років минулого століття мала культурологічний та соціальний характер. З 1992 року діє Закон України «Про об'єднання громадян», який відкриває широкі можливості для вияву творчої та суспільної ініціативи громадян та забезпечує рівні умови для діяльності їх об'єднань. З 1993 року характерною ознакою становлення жіночого руху стало зміцнення міжорганізаційних зв'язків та об'єднання організацій у мережі, консорціуми задля збільшення власних ресурсів, підвищення активності жінок у політичному житті, розширення контактів з міжнародною спільнотою, участі в грантових програмах для реалізації проектів гендерної спрямованості.

Різні суспільні явища та катаклізми в особливий спосіб підвищують жіночу активність, а тому й зумовлюють нові форми функціонування жіночих організацій. Формами жіночих рухів відповідно до загальної класифікації: а) традиційні жіночі організації (соціально орієнтовані); б) організації ділових жінок; в) жіночі організації феміністської орієнтації. За політико-територіальним критерієм жіночі організації України мають такі форми: система жіночих рад в УРСР; незаангажований жіночий рух національно-культурного спрямування на Закарпатті, Буковині та в Галичині; жіночі організації в еміграції [28; 44].

Основні функції жіночих громадських організацій: *організаційна* (створення нових товариств, залучення молоді як нових членів); *інтеграційна* (об'єднання з регіональними та іншими організаціями); *ідеологічна* (визначення своєї світоглядної ролі в реалізації стратегічних та політичних завдань); *виховна* (формування у жінок почуття власної гідності, ініціативності); *координаційна* (встановлення контактів між громадськими організаціями); *творчо-культурологічна* (проведення масових заходів); *благодійницька* (захист окремих категорій жінок та надання їм соціальної допомоги).

Жіночі громадські організації відповідно до історичних аспектів діяльності, організаційної структури, ідеологічного спрямування, цільових уподобань та основних видів і форм діяльності характеризуються такими **основними моделями діяльності:** *національно-культурною* (побудова незалежної держави, відродження українських звичаїв та традицій, що мають політичне спрямування); *благодійницькою* (соціальна, добродійна і меценатська діяльність); *молодіжною* (соціально-психологічна підготовка та формування здорового способу життя молодих жінок та дівчат); *традиційною* (яка є правонаступницею жіночих рад доби СРСР); *професійною* (ґрунтується на єдності спільних професійних інтересів); *гендерної орієнтації* (прагнення захищати всіх жінок, реалізувати громадські ініціативи і перетворення гендерних ролей і гендерних відносин у суспільстві) та *релігійною* (діяльність жіночих організацій різних релігійних конфесій, метою об'єднання яких є місіонерська просвіта).

Характерною особливістю сучасного жіночого руху в Україні є й те, що під час виборчих перегонів окремі політичні партії з метою розширення електоральної бази сприяли створенню та діяльності жіночих організацій: «Союз українок», «Наша Україна» («Народний рух України»), «Жіноча громада» (Українська республіканська партія), Жіноче об'єднання «Єдність» (Партія «Єдність»). Всеукраїнська асоціація жінок-підприємців (партія «Жінки України»); Всеукраїнська громадська організація «Жінки і діти України» (партія «Жінки України»); Всеукраїнське жіноче народно-демократичне об'єднання

«Дія» (НДП); Всеукраїнське громадське об'єднання жінок-республіканок (РХП) та ін. [19].

Починаючи з 1992 року інтереси жіночих організацій набувають регіональної специфіки, в цілому по Україні спостерігається становлення жіночих організацій по окремих регіонах. У цьому плані на особливу увагу заслуговує діяльність «Союзу українок», «Жіночої громади» «Ліги жінок», «Спілки жінок України», «Солідарності», об'єднання «Жінки і діти України», Народно-демократичного об'єднання «ДІЯ», «Ліги жінок-виборців», громадського жіночого об'єднання «Єдність» [25].

Кількість жіночих організацій залежно від економіко-географічного фактора на теренах України є нерівномірною. Відмінності регіональної представленості жіночих громадських організацій є досить показовими й відображають загальну картину розподілу жіночих організацій по Україні. Крім того, за кількістю жіночих організацій лідирує столиця нашої держави, в якому зареєстровано найбільшу від загальнодержавної частку організацій.

На сьогодні в Україні діють різні за характером жіночі організації, однак їх поєднує низка спільних **напрямів діяльності**, а саме: сприяння залученню жінок до управління справами суспільства та держави; розвиток нового економічного та політичного мислення; подолання патріархальних стереотипів у суспільному мисленні; покращання соціального захисту; відродження духовності, утвердження гуманістичних християнських традицій; сприяння толерантності у стосунках, міжетнічній злагоді та громадському миру в Україні.

Окремі аспекти теми функціонування жіночих організацій досліджували такі українські та зарубіжні науковці [див. 1; 3; 6-14; 23; 33; 41-49; 52; 56; 61-73; 82-101 та ін.]:

– сучасний стан жіночої зайнятості та інтеграції жінок в систему ринкових відносин (С.Г. Айвазова, Л.В. Варфалві, Л.В. Гонюкова, Е.О. Здравомислова, В.М. Князев, В.І. Луговий, М.І. Малишева, Т.І. Мельник, І.Ф. Надольний, Н.А. Нечаєва, В.А. Ребкало, І.В. Розпутенко, А.Р.Усманова);

- тенденції до змін соціального статусу жінки в сучасному суспільстві, її участь в управлінні та політиці (В.Д. Бакуменко, Н.В. Грицяк, В.П. Зленко, О.І. Кулачек, В.С. Константинова, Е.П. Кочкіна, Н.В. Лавриненко, К.І. Левченко, Н.Р. Нижник, М.І. Пірен, Л.Є. Шкляр);
- процеси самоідентифікації в гендерному аспекті та питання соціокультурного потенціалу жінок (В.Я. Агеєв, А.С. Волович, Л.А. Воронько, Т.І. Клименкова, М.М. Логунова, С.Д. Павличко, А.Ч. Менегетті, В.А. Скура-тівський);
- проблеми подолання гендерних стереотипів у сучасному суспільстві та толерантності (Л.А. Панасенко, М.П. Степанянц, А.В. Фурман, Т.Л. Надвинична, О.Я. Шаюк);
- механізми впровадження гендерних квот (Н.П. Степанова, В.В. Суковита, Г.С. Терещенко, Л.Р. Федорова, К.Ч. Вест, О.І. Хасбулатова, С.Ч. Чаффінс, М. Форбс, Т.П. Шамраєнко).

З метою оптимізації шляхів впливу жіночого руху в Україні на демократизацію гендерної політики необхідно приділяти увагу адаптації світового досвіду діяльності міжнародних організацій (як урядових, так і неурядових) до умов України для досягнення гендерної рівності, що сприятиме залученню гендерних проблем у національні, регіональні та глобальні програми шляхом посилення співпраці та надання відповідної технічної підтримки щодо впровадження гендерних підходів, розв'язання даної проблематики.

Особливу увагу слід приділити вивченню зарубіжного досвіду щодо методології розв'язання досліджуваної проблематики, який може слугувати основою адаптації вітчизняної моделі гендерної політики до світових стандартів соціальної та державно-управлінської діяльності. Висвітлення зарубіжного досвіду жіночого руху, гендерних аспектів діяльності різних держав, по-перше, дає змогу переосмислити з нових позицій вітчизняний досвід; по-друге, ознайомитися з різноманітними способами вирішення проблем, властивих Україні, у світі.

Фундаментальне значення в межах дослідження має гендерний підхід до формування державної соціальної політики **Канади**, який став одним з чинників соціально-політичного розвитку країни, адже жінкам Канади у минулому столітті реально вдалося кардинально змінити своє становище. Використовуючи певні механізми, вони вибороли право голосування на виборах, право займати виборні посади в органах влади та право бути обраними до Сенату – найвищого представницького органу державної влади в країні [36; 101].

Базову роль у реалізації гендерної політики Канади відіграє Федеральна служба Канади, вона фактично є взірцем у світовій практиці, оскільки саме їй реально вдалося ліквідувати обмеження щодо повноправної участі жінок у функціонуванні управлінських структур. Одним із найбільш ефективних механізмів її діяльності стало впровадження принципу гендерної паритетності в канадському суспільстві, який має забезпечувати кар'єрне зростання жінок у політичній сфері. У межах вивчення канадського досвіду заслуговує на увагу діяльність спеціально створеного Міністерства у справах жінок Канади (яке входить до структури федерального уряду, здійснює загальну координацію з питань стратегії та контролю на рівні уряду, дає поради з питань стратегії розвитку міністру та іншим міністерствам); громадських дорадчих груп (до складу федеральних міністерств входять старші радники, які вивчають окремі проблеми жінок та на основі цього формують конкретні критерії їх потреб, ранжирують і потім включають їх у стратегічні плани відповідних міністерств); урядових структур Канади (вони розробляють низку законодавчих актів щодо подолання розриву в заробітній платні чоловіків і жінок, надання відповідного рівня освіти жінкам, створення рівних можливостей у пошуках роботи та доступу до керівних посад, вирішення проблеми зайнятості та справедливої оплати праці). Міністр, який очолює Міністерство у справах жінок Канади, відіграє роль радника в Кабінеті Міністрів, слідкуючи за тим, щоб проблеми жіноцтва були неодмінною складовою частиною обговорення та прийняття рішень Кабінету в контексті розгляду будь-яких питань. На сьогодні в кожній з

провінцій Канади є свої міністерства, бюро, відділи з питань розвитку, що мають сприяти дотриманню прав жінок у суспільстві. У цьому контексті досвід Канади може бути використаний для реалізації гендерної політики в регіонах України.

Урядові структури Канади надзвичайно ефективно вирішують гендерні проблеми. Канада належить до небагатьох країн, де діє федеральний план рівності між чоловіком та жінкою, впроваджений у відповідь на звернення ООН до всіх країн-членів організації з вимогою розробити національний план щодо покращання становища жінки. Федеральний план є спільною ініціативою і відображає зусилля всіх федеральних міністерств та намагання уряду досягти гендерної рівноваги.

Для досягнення гендерного балансу в суспільно-політичній та громадській практиці України важливе значення має вивчення досвіду діяльності жіночих організацій США, які тривалий час проводять активну кампанію спільно з членами Верхньої палати американського Конгресу за ратифікацію Конвенції про елімінацію всіх форм дискримінації стосовно жінок. Саме ними організовано проведення відповідних громадських слухань, які супроводжувались активним залученням громадської думки до обговорення проблем забезпечення гендерного балансу. Технологія організації та проведення таких слухань є досить цінною для вивчення і впровадження її в Україні [34].

У контексті підтримання гендерного балансу в США важливу роль відіграє Державна система підтримки жінок, яка забезпечує державний протекціонізм щодо жінки. Відповідно до цього держава залишає за собою право на визнання юридичної рівноправності між статями, забезпечення широкої участі жінок у суспільному житті, розвиток сфери послуг з метою створення умов для поєднання жінкою репродуктивної, виробничої й сімейної ролей, створення державної системи соціального захисту жінок у формі пільг. Саме це заклало базові принципи жіночого руху в процесі творення державної політики США.

Жіночі організації США мають досить структурований в організаційно-функціональному плані характер та справляють сильний інституціональний і

політичний вплив на вироблення державної політики. Характерною ознакою їх є те, що низка жіночих громадських організацій за час своєї діяльності змогли створити ресурсну базу для великої регіональної мережі по всіх штатах. Одним із напрямів практичної діяльності жіночих громадських організацій стало проведення тренінгів з жіночого політичного лідерства, що забезпечило, у свою чергу, здійснення політичної просвіти щодо набуття навичок політичної боротьби, конкуренції у виборчих кампаніях тощо.

Міжнародні організації («Програма рівних можливостей «ПРООН», «Вінрок Інтернешнл» (США), «Агентство розвитку США», «Канадське Агентство з розвитку», «TASIC», «Жіночий консорціум України», «Ла Страда», «Християнський дитячий фонд») реально впливають на взаємодію жіночих організацій з владними структурами, а саме: вони забезпечують правову просвіту щодо механізмів відстоювання рівних прав. У цьому плані ефективною є діяльність юридично-консультативних центрів, ініційованих міжнародними жіночими організаціями, які безпосередньо опікуються проблемами надання юридичної допомоги населенню, та грантова підтримка програм гендерного спрямування [43].

Важливим засобом впливу міжнародних організацій на функціонування жіночого руху в Україні є сучасні інформаційно-комунікативні технології, адже завдяки Інтернету сьогодні в жінок з'явилася можливість відкритого спілкування, обміну досвідом з певної проблематики. Це, у свою чергу, дає підстави стверджувати про виділення окремого напрямку в діяльності жіночих організацій – «кіберфемінізму», який характеризує взаємодію жіночих громадських організацій на міжнародній арені й має на меті допомогти сучасній жінці вільно реалізувати себе в суспільному житті, користуючись відповідними інформаційними послугами.

На сучасному етапі в Україні в контексті реалізації гендерної політики держави доцільно особливу увагу приділити проблемі насильства над жінками. Хоча ця проблема і є предметом обговорення на рівні держави, проте її вирішення не є пріоритетним. Тому доцільно запровадити Загальнонаціональну

програму «Жінки України» як одну з найважливіших форм реалізації державної політики, провести відповідні Парламентські слухання, присвячені ліквідації усіх форм дискримінації жінок, залучивши до цього відповідні державні інститути, освітянську інтелігенцію, громадські організації, ЗМІ.

Надзвичайно важливу роль у висвітленні питань жіночого руху та пошуку відповідей на них відіграють засоби масової інформації. Саме тому вони мають долати гендерні стереотипи в суспільстві. Необхідно ініціювати внесення до інформаційного законодавства правових норм з чітко визначеною відповідальністю і санкціями за некоректне використання жіночих образів у рекламі та в телепрограмах, пропаганду негативних стереотипів. Потрібно також орієнтувати програми факультетів журналістики на вивчення та використання в практичній діяльності працівниками ЗМІ теорії, міжнародної та національної практики гендерних перетворень, сучасних гендерних цінностей, пропаганди гендерної демократії та гендерної культури.

Гендерна політика в Україні має впроваджуватись як на центральному, так і на регіональному рівнях діяльності органів місцевої влади. При цьому суб'єкти виконавчої влади, керуючись основними положеннями Конституції України, мають розробити окремі регіональні заходи, які б сприяли виробленню самостійної регіональної політики щодо жінок відповідно до специфіки регіону. В українському суспільстві доцільно запровадити нову Концепцію поліпшення становища жінок, яка б визначила загальну стратегію й пріоритетні напрями державної політики відносно жінок відповідно до Конституції України та міжнародних зобов'язань України, а також з урахуванням специфіки сучасної соціально-економічної ситуації. Головною метою державної політики стосовно жінок в Україні має бути проголошено повну й рівноправну участь у політичному, економічному, соціальному й культурному житті на місцевому, регіональному й загальнодержавному рівнях.

Одним з ефективних механізмів зміни гендерних стереотипів сьогодні є впровадження в суспільну практику фемінних цінностей та відповідна фемінізація суспільного життя, що цілком співвідноситься з цінностями

західноєвропейської цивілізації. Це, у свою чергу, дасть змогу подолати існуючі патріархальні стереотипи в суспільстві шляхом розвитку гендерної освіти й залучення жінок до управління державними інститутами та громадськими організаціями на паритетних засадах з чоловіками.

2.2. Жіночі громадські об'єднання як соціальний ресурс політичної модернізації

Наявність ознак системної політичної кризи дають підставу розглядати громадянські інституції суспільства не стільки умовою соціально-політичних і економічних перетворень, скільки джерелом і головним соціальним ресурсом. У зв'язку із запізненням руху бюрократичних державних структур за суспільними змінами зростає роль жіночих громадських об'єднань, як соціально зорієнтованих, так суспільно-політичної спрямованості, визначення чинників, що впливають на їх розвиток і перспективні напрями задля вирішення завдань політичної модернізації української держави.

У історичному вимірі наша країна впродовж декількох століть йшла шляхом неорганічної модернізації або наздоганяючого розвитку, при цьому завдання політичної модернізації завжди залишалися слабким місцем для реформаторів. Суспільний запит «на зміни», стрімке демократичне дорослішання українського суспільства, як результат розвитку цивільного протестного руху 2004–05 та 2013–15 років, наявність ознак системної політичної кризи дають підставу розглядати інституції громадянського суспільства не тільки як умову соціально-політичних і соціально-економічних перетворень, але і як джерело, головний соціальний ресурс політичної модернізації. Наше суспільство вже не влаштовує етатистський, поверхневий і суто технократичний варіант модернізації, оскільки на сьогодні більшість владних інститутів користуються низькою довірою громадян. Наявні чіткі

ознаки запізнення бюрократичних державних структур за суспільними змінами і, як наслідок, неадекватне реагування на суспільні проблеми.

Визначення соціального ресурсу політичної модернізації є дискусійним питанням як для владних структур, так і для учених-фахівців. Більшість українців не усвідомлюють, які групи можуть стати в країні рушійною силою запровадження інновацій (59%), а 23% і зовсім думають, що їх немає. Інші ж указують на державу (5%), бізнесменів і учених (по 4%), політиків (3%), молодь (2%) і ін. [41].

Деякі дослідники справедливо вважають, що мало запитаними є види активності і участі, пов'язані з традиційними інститутами – партіями, профспілками, суспільними організаціями [41, с. 74], проте виникають нові форми колективної інтеграції, самозахисту і самоорганізації громадян як основи для політичної соціалізації, мобілізації демократичних сил і їх активної участі в процесі модернізації політичного і суспільного життя. При цьому громадські об'єднання, цивільні ініціативи значно швидше, ніж бюрократичні державні структури реагують на множинні суспільні проблеми, що мають поліативний характер.

Ми відштовхуємося головно із того, що жіночі об'єднання, які все частіше приймають форми соціально-зорієнтованих організацій, стали найчуйнішими, мобільними структурами, здатними конструктивно вирішувати соціально значущі питання, як на рівні теоретичних моделей, так і в ході їх практичної реалізації.

Державної політика відносно розвитку і підтримки третього сектора і вирішення гендерних проблем в Україні не є однозначною. Тенденція до поступового розширення представництва жінок у владі відбувається українським поволом. Проте в останньому скликанні Верховної Ради України представлена 51 жінка (із 422-х народних обранців) [65]. При такому стані справ проблематично розраховувати на те, що буде досягнутий критичний бар'єр представництва 30%, який дозволить жінкам-депутатам реально впливати на процес ухвалення рішень.

Процес остаточної інституалізації і ідентифікації, у тому числі ідейно-політичної, жіночих об'єднань і організацій поки ускладнюється наявністю різнорідних чинників. По-перше, гендерна політика досі залишається на периферії діяльності держави. На жаль, останніми роками практично припинився живий і системний діалог влади із жіночими суспільними організаціями. По-друге, відношення владних інститутів до жіночих організацій часто має кон'юнктурний характер, зумовлений їх ступенем підтримки у виборчих кампаніях. У законодавстві поки не повністю пропрацювали механізми, регулюючі форми взаємодії органів влади і жіночих організацій, а також способи суспільного контролю, все ще спостерігається дискримінація жінок при їх участі в процесі ухваленні державних рішень. По-третє, відносини у сфері політики в цілому знаходяться під впливом соціальної і культурної інерції, що супроводжується маргіналізацією жінок в політичній і економічній сферах. По-четверте, в суспільній свідомості домінують стереотипи «Жінки не голосують за жінок», «Більше влади, менше жінок», «До жінок в політиці пред'являються завищені вимоги», «Жінка – найважливіший соціальний суб'єкт, діяльність якого пов'язана головно із підтримкою сім'ї, вихованням дітей і гармонізацією крайностей чоловічого начала в соціумі». Ці стереотипи в рівній мірі поширені і серед чоловіків, і серед жінок, що також утрудняє входження жінок в політичну сферу. При цьому різні типи політичної соціалізації утрудняють ранню політичну кар'єру жінок.

Аналіз розвитку жіночих громадських об'єднань показав, що беручи участь у всіх сферах життя українського суспільства, їх основна діяльність головно спрямована на:

– підвищення жіночого впливу на процес розвитку суспільства, тобто вирівнювання статусу жінок і чоловіків, усуненням гендерної асиметрії в політичній сфері, просування жінок в структури влади від місцевого і регіонального до загальнонаціонального рівня;

– допомога у вирішенні великих суспільних, просвітницьких, екологічних, соціально-економічних проблем, що постають перед суспільством;

- розкриття професійних і ділових якостей жінок, допомога в створенні власної справи, посилення ролі жіночих неурядових організацій в розвитку малого і середнього бізнесу;

- боротьбу із професійною дискримінацією на підприємствах, допомогу в створенні власної справи, створення умов для спілкування і взаємної підтримки;

- надання психологічної допомоги жінкам, що потрапили у важку життєву ситуацію; бороніння прав людини, потерпілої від якого-небудь насильства;

- захист інтересів дітей, надання матеріальної допомоги матерям-одинакам;

- надання гуманітарної, добродійної, просвітницької допомоги;

- співпраця з міжнародними організаціями ООН, ЮНЕСКО. Значне число жіночих організацій мають статус міжнародних.

Загалом ми можемо типологізувати жіночі організації за сферами суспільного життя (суспільно-політичні, добродійні, юридичні, професійні і за типом бізнес-клубів, відпочинкові тощо).

Нас більшою мірою цікавлять суспільно-політичні та соціально зорієнтовані організації, діяльність яких пов'язана із реалізацією громадянських і політичних прав жінок. Їхня частка в загальному масиві жіночих організацій складає біля 15 % [77]. З них, принаймні, половина афільовані із діючими політичними партіями. Організації такого роду є своєрідним майданчиком залучення жінок в політику, особливо на фоні наявної партофобії.

Підвищення статусу жінки в суспільстві дає можливість жіночим громадським об'єднанням дати більш істотний внесок у розвиток країни. Для перспективного та визначаючого руху суспільства на шляху прогресивного демократичного розвитку, результативній політичній модернізації представляється необхідним:

- застосування позитивного багатющого досвіду розвитку жіночого руху в нашій країні;
- підтримка цивільних ініціатив жіночих суспільних об'єднань, які мають традиційний інституційний характер.
- розвиток досвіду «колективних дій» і політичної участі «прямої дії» жіночих суспільних об'єднань;
- визнання ролі жінок-лідерів громадських об'єднань в системному розвитку добродійності, а також зміна їх орієнтирів із гендерних на сімейні проблеми (питання про материнський капітал, дитячі допомоги, виплату аліментів), перемикання жіночої цивільної участі на конкретні соціальні завдання;
- розвиток політично зорієнтованих жіночих об'єднань для участі в реальній політиці в умовах змін виборчого законодавства, законодавства про політичні партії;
- висвітлення досягнень жіночих організацій в ЗМІ та Інтернеті для викорінення застарілих стереотипів суспільної свідомості;
- підвищення інтересу держави до потенційних мобілізаційних здібностей жіночого руху, коли результатом консолідації діючих жіночих об'єднань, як активного суб'єкта цивільної участі стане участь жінок-кандидатів на пост глави держави та керівників міністерств і відомств.

2.3. Роль жіночих об'єднань у формуванні громадянського суспільства

Сучасна Україна продовжує рух по непростому шляху формування демократичної правової держави і громадянського суспільства. Характерною рисою соціально-політичних трансформацій в нашій країні є інституціоналізація, вихід на політичну арену нових суб'єктів. Цей процес

покликаний стати важливим чинником зміцнення демократичної природи вітчизняної державності, забезпечення політичних прав і свобод громадян.

За останній час склалися певні економічні, політичні і духовні підстави для формування громадянського суспільства. У економіці ними постають різноманітні форми власності, а також ринкові відносини, які створюють передумови для формування середнього класу, енергійних, самостійних і відповідальних людей. В політиці ними є розділення влади, ідеологічне різноманіття і політичний плюралізм, доступ громадян до участі в державних і громадських справах, різні права і свободи. В духовній сфері даними підставами слугують відсутність монополії однієї ідеології і світогляду, свобода совісті й віросповідання.

Разом з тим, в сучасній Україні багато наявних в тому або іншому вигляді структур і елементів громадянського суспільства існують лише формально і не наповнені реальним змістом. З одного боку, слабкість інститутів громадянського суспільства зумовлена непослідовністю і незавершеністю демократичних перетворень в основних сферах суспільного життя, відсутністю належної відповідальності державної влади за порушення прав і свобод людини, недостатнім рівнем політичної і правової культури населення. З другого, позначаються неминучі витрати складного процесу звільнення свідомості громадян від деформацій, породжених багатовіковим соціополітичним досвідом, який базується на приматі державного начала і всемогутньої бюрократії.

Незважаючи на всі труднощі і перипетії нинішнього напіввоєнного періоду історії нашої держави, ми можемо з повною упевненістю говорити про те, що громадянське суспільство в особі, перш за все, таких його інститутів як об'єднання і організації, поступово стає відносно стійким явищем українського соціально-політичного життя. Сьогодні спектр громадських організацій відображає різні ідейно-політичні течії і підходи – від україно-правих до радикально-ліберальних, але головне – він досить чітко структурований за професійною приналежністю, соціальним становищем віком і статтю. Останнє

є особливо важливим, адже сучасне українське суспільство, крім всього іншого, необхідно розглядати як представлене двома гендерними групами, взаємостосунки між якими розвиваються часом вельми багатогранно і навіть суперечливо – від співпраці до суперництва, від взаємоповаги і взаємодопомоги до неприйняття і байдужості.

Процес остаточної інституціоналізації й ідентифікації, у тому числі ідейно-політичної, жіночих об'єднань і організацій поки ускладнюється наявністю безлічі найрізноманітніших чинників. Головні з них пов'язані із тим, що відношення владних інститутів до жіночих організацій досить часто має кон'юнктурний характер, зумовлений, зокрема, їх ступенем підтримки у виборчих кампаніях; в законодавстві поки не пропрацювали механізми, регулюючі форми взаємодії органів влади і жіночих організацій, а також способи суспільного контролю; все ще спостерігається дискримінація жінок при їх участі в процесі ухваленні державних рішень; нарешті, сама гендерна політика досі залишається на периферії діяльності держави.

Зарубіжна соціально-політична думка [2; 10; 28; 87] протягом більшого періоду своєї історичної еволюції, хоча в цілому послідовно розвивала ідеали і цінності громадянського суспільства, разом з тим, до відносно недавнього часу частіше за все відмовляла жінці в праві активної участі у формуванні і функціонуванні його інститутів. Протягом століть панівним було сприйняття жінки не тільки як недосконалого, в порівнянні з чоловіком, але і як украй небезпечного для держави і соціуму створіння. Негативне трактування ролі жінки в зарубіжному, перш за все західному, суспільстві знайшла своє віддзеркалення у відповідній соціально-політичній практиці, апогеєм якої стали середньовічне «полювання на відьом», а також політична, економічна, соціальна, культурна і інші форми дискримінації за гендерною ознакою у Новий і почасти й Новітній час. Багато дискримінаційних соціальних практик існують дотепер, стаючи об'єктивною основою для розгортання жіночого руху і розвитку ідеології фемінізму, у тому числі радикальних форм.

У вітчизняній соціально-політичній думці негативне сприйняття ролі жінки в розвитку суспільного життя також отримало певний розвиток. Проте треба визнати, що в працях, присвячених проблематиці громадського суспільства, в більшості своїй достатньо швидко стала переважаючою точка зору на жінку як на одного із найважливіших соціальних суб'єктів, діяльність якого пов'язана з підтримкою сім'ї вихованням дітей і гармонізацією крайнощів чоловічого начала в соціумі. І хоча задачі забезпечення гендерної рівноправності значно рідше включалися в програми суспільних перетворень, саме жіноче питання в Україні, як правило, мало менш гострий, ніж на Заході характер, розв'язувалося в загальному комплексі заходів щодо політичної і соціально-економічної модернізації країни.

Сучасне цивільне суспільство є результатом тривалої історичної еволюції людства, пов'язаної з державою і посиленням в ньому правового аспекту. Це складна система, яка, будучи відносно самостійною, все ж таки дозволяє політичній владі при відповідних обставинах здійснювати в певних межах дію на окремого індивіда і соціум в цілому, здійснювати свій контроль над різними сферами їх діяльності.

Центральним елементом громадянського суспільства сьогодні є громадські об'єднання і організації, здатні конструктивно вирішувати соціально значущі питання як на рівні теоретичних моделей, так і в ході їх практичної реалізації. Значному зростанню позитивного потенціалу суспільних об'єднань сприятиме, з одного боку, органічне поєднання комплексних і усесторонніх досліджень їх багатогранної діяльності, з другого боку, активізація ними власної практичної роботи в рамках громадянського суспільства і держави.

У сучасній Україні, як і у інших пострадянських державах, як показує весь хід вітчизняної історії, що знайшла своє віддзеркалення у всьому багатстві традицій суспільно-політичної думки, роль суспільних, у тому числі жіночих, організацій особливо важлива. Жіночі організації сьогодні постають як зацікавлений посередник між особою, суспільством і державою; вони вже

встигли продемонструвати свої здібності бути активним суб'єктом успішного розвитку шляхом формування громадянського суспільства і правової держави.

Жіночі організації беруть активну участь в найважливіших сферах життя нашого суспільства: політичної, економічної, освітньої, культурної, спортивної і т. ін., а також володіють міжнародними контактами (див. §1.3). Основними формами такої участі є акції і заходи, що організуються за ініціативою жіночих організацій або в тісній взаємодії з іншими суспільними структурами, політичними партіями, органами влади і управління різного рівня і т. ін. Тим самим жіночі організації відіграють вельми помітну роль у процесі становлення громадянського суспільства в сучасній Україні.

У той же час говорити про повне виконання жіночими об'єднаннями своїх цілей і завдань представляється передчасним. У даного типу суспільних організацій ще далеко не вичерпаний конструктивний і інтеграційний потенціал, який може бути використаний для залучення жінок в суспільно-політичне життя країни, перетворення їх не в пасивних об'єктів, що сліпо підкоряються вказівкам зверху або віянням з-за кордону, а в активних суб'єктів політичного процесу, здатних тверезо мислити і давати звіт своїм діям. Саме такі жінки здатні укріпити засновки громадянського суспільства, зробити процес його формування в Україні незворотним.

Проблема громадянського суспільства є однією з найважливіших в соціальній та політичній науці. Цивільне суспільство як соціально-політичний феномен є осереддям глибинних процесів людського буття в сферах політики, економіки, релігії, моральності, духовності, культури. Це – один з вузлових чинників історії людства, його поступального розвитку. Без історії громадянського суспільства загальна історія людства була б не тільки неповною, але і взагалі немислимою. Разом з цим, необхідно відзначити, що категорія є вельми складною, поки що до кінця не розробленою. Також слід підкреслити, що не всі сторони і аспекти громадянського суспільства розвиваються рівномірно і симетрично в теорії і практиці: якщо питання загальнотеоретичного і методологічного характеру розробляються досить

значний період часу і вже відрізняються усебічністю, то, наприклад, дослідження елементів громадянського суспільства (зокрема, значення громадських об'єднань, включаючи жіночі, їх видів, способів і напрямів функціонування), тобто того, що є практичною стороною проблеми, поки що далекі від вичерпання своїх резервів [77; 85; 96].

Історія становлення громадянського суспільства і його інтерпретацій – не тільки важлива умова рішення актуальних теоретичних і практичних завдань соціальної політики, але і їх невід'ємна частина. В зв'язку з цим представляється доцільним звернутися до основних етапів становлення і особливостей дослідження громадянського суспільства в зарубіжній, перш за все, західній політичній думці, при цьому роблячи акцент на осмисленні ученими ролі жінок, їх організацій і об'єднань. Таке зосередження уваги, як нам здається, буде доцільним із хронологічного і генетичного точок зору [4; 17; 34; 44; 61; 84].

Треба сказати, що історичні аспекти громадянського суспільства знайшли відносно повне втілення в науковій літературі [4; 17; 28; 36; 42; 58; 65; 94]. Перш за все, історики і теоретики громадянського суспільства намагаються відповісти на питання: які сутність і зміст поняття «громадянське суспільство», коли виникло це суспільство і які етапи в своєму розвитку воно пройшло і проходить, які особливості еволюції ідей і концепцій громадянського суспільства. Відповіді на ці питання містять як деякі загальні моменти концептуального порядку, так і достатньо серйозні відмінності, що дозволяє знайти декілька груп позицій.

Так, відповідно до широко поширеної точки зору, громадянське суспільство позначає сукупність неполітичних відносин в суспільстві (економічних, соціальних, етичних, релігійних, національних і т. ін.). Таке суспільство в традиційному розумінні є сферою самопрояву вільних громадян, добровільних асоціацій і організацій, причому саме закон захищає цю сферу від втручання державної влади. Проте, існують і діаметрально протилежні погляди на проблему генези і статусу громадянського суспільства. Зокрема, ряд

дослідників вважають, що ідея громадянського суспільства як незалежного від держави освіти застосовна до ранньої ліберальної стадії розвитку капіталізму [9]. Разом з тим, в сучасних умовах межі між громадянським суспільством і державою практично стиралися, оскільки держава бере участь в рішенні всіх фундаментальних економічних і соціальних проблем.

У попередніх параграфах було встановлено, що і за кордоном, і в нашій країні до справжнього моменту накопичена багата інтелектуальна традиція осмислення феномена як громадянського суспільства так і ролі жінок в його формуванні і функціонуванні, напрацьований великий потенціал дослідження різних його сторін, передумов становлення і еволюції.

Цілком визнаючи досягнення вітчизняних і зарубіжних учених – представників соціально-філософської і суспільно-політичної думки, різних галузей і сфер наукового знання, прихильників тих або інших ідей і концепцій, хотілося б, разом з тим, підкреслити наступне. За ті століття, що пройшли з моменту появи перших уявлень про цивільне суспільство, суспільно-політична сфера життя людей, світ політичного, зазнали кардинальних змін. Істотно змінилася і роль жінки в сім'ї, колективі, інших суспільних інститутах і пов'язаних з їх функціонуванням практиках. І те, що впродовж багатьох століть по праву вважається класичними напрацюваннями із проблематики громадянського суспільства і жіночого питання, при всій їх самоцінності, разом з тим, не може бути просто скопійовано, перенесено в сучасність без урахування поточних суспільно-політичних реалій, без адаптації до них початкових концепцій і моделей. В цьому значенні звернення до сучасних трактувань і інтерпретацій громадянського суспільства і ролі жінок і їх об'єднань в його формуванні і функціонуванні представляється вельми важливим для досягнення мети і завдання справжнього дослідження.

Як відомо, рух жінок за рівняння в правах з чоловіками, або фемінізм, у власному значенні слова виник в кінці XVIII століття. Цьому, як вважають більшість дослідників, сприяли два основні чинники [2]. Перш за все, це переворот в способі виробництва – процес, відомий під назвою промислової

революції, що призвів за собою масштабні соціальні зрушення. Розвиток капіталізму і зростання міської економіки привели до збільшення значущості в суспільстві середнього класу – класу людей, для яких життя стало концентруватися не на домашньому господарстві, а поза ним. Зокрема, у все більшого числа людей став з'являтися вибір: залишитися удома або присвятити себе позадомашній професії. Звідси – виникнення самої проблеми «дім – робота», що торкнулася не тільки чоловіків, але і жінок. Життя жінок також вже могло не зосереджуватися виключно на домашніх справах і сільському господарстві. Але в той же час зростає їх економічна залежність від чоловіків, і вони вилучаються із більшості професій.

Всі ці процеси відбуваються на фоні зростання загальнодемократичного руху, який саме по собі з'явився другим із названих чинників. Як вже наголошувалося, багато європейських політичних мислителів XVIII століття концентрували свої зусилля на боротьбі проти монархії, аристократії, політичної тиранії. Питання, які займали більшість філософів, були пов'язані з правами і обов'язками держави, а також із можливостями політичного звільнення громадян. Звичайно, подібні питання виникали і раніше, але найбільший вплив на появу фемінізму зробили визвольні ідеї Французької революції, які торкалися не тільки власності, але і незалежності, життя, свободи, прагнення щастя. «В «Декларації прав людини і громадянина» перша фраза свідчила: «Всі люди народжуються вільними і рівними в правах». Проте при цьому було абсолютно ясно, що «права людини» ніяк не торкалися жінок. Фокусуєтесь на проблемах свободи, справедливості і рівності, політичні ідеї дуже тісно торкалися проблем автономії індивіда як «істоти розумної», тобто кожного, хто може діяти в ясній свідомості, захищати незалежність розуму і здібність до ясних думок. А оскільки жінки з якнайдавніших часів виключалися із розряду істот, що володіють самостійністю і автономією, вони також, природно, були виключені і з числа тих, хто, як передбачалося, повинен був володіти правами людини. Більш пізні борці за справедливість в різних країнах доповнили «Декларацію» цілим рядом пунктів і розвинули деякі її положення

стосовно національної специфіки, проте жінок за членів співтовариства «вільних і рівних» так і не визнали. Реакцією на це і було виникнення феміністського руху, що охопив в різних країнах не тільки жінок, але і чоловіків» [61, с. 45].

Головними темами робіт феміністок того часу були не тільки особисті переживання з приводу тих або інших форм пригноблення. Вони піднімали політичні питання: про жіночі права, жіночі здібності і можливості, відносини між чоловіками і жінками, залежність жінки в даних соціальних умовах і т. ін. «Однією з помітних фігур жіночого руху початкового періоду була англійська феміністка М. Воллстонкрафт, яка в своїй роботі «Захист прав жінки» боронила доктрину природного права, доводячи, що воно пов'язано перш за все з узгодженням свободи людини з свободою інших індивідуальностей. Те, що породжувало в людині ці права, і є те саме, що відрізняє її від тварини. Тим самим, із її точки зору, немає підстав або яких-небудь логічних доводів виключати з числа носіїв природних прав жінок, не розглядати їх як рівноцінних власників цих прав» [43, с. 97].

Проведений аналіз показує, що і сучасні реалії, і багатовіковий досвід політичного розвитку, неодноразово відображений у тому числі в працях вітчизняних суспільно-політичних мислителів, свідчать про істотні відмінності громадянського суспільства в Україні, його генези, характерних рис, структури, функцій від зарубіжних, перш за все західних, моделей. «Захід, з його високою густотою соціального простору, однотипністю національних культур, відносною сприятливістю біогеографічного доквілля дав класичні приклади поступального розвитку й інтенсифікації комунікаційних процесів в соціальних спільнотах. Це сприяло посиленню соціальної участі кожного індивіда. Тим самим, задаючи вектор індивідуалізації, первинного приватного інтересу, індивідуальних цінностей і т. ін., індивід став етносоціальним архетипом західноєвропейського соціуму, де інтереси за будь-яких обставин первинні стосовно будь-яких структурних утворень суспільства. Стан, національні спільності – це вторинні елементи соціуму, що виконують допоміжні функції

індивіда, що, зрозуміло, не виключало вироблення суспільством системи соціальних заборон і протипаг» [34, с. 116].

На Заході цивільне суспільство формувалося протягом тривалого історичного періоду, почало складатися в особливих умовах (антично-християнська цивілізація, традиції римського права тощо) і – що важливо – значно раніше, ніж у нас. Багато традицій становлення громадянського суспільства, що знаходили, зокрема, свій вираз в громадському побуті українського селянства, системі земств кінця XIX сторіччя, суспільних організаціях і партіях початку XX століття, не ідентичні західним класичним моделям. Більш того, не можна виключати, що деякі елементи громадянського суспільства у нас в країні доведеться створювати заново, а деякі, можливо, взагалі не прищепляться.

Разом з тим, представляється принципово важливим підкреслити наступне. Із вказаних вище особливостей зовсім не виходить, що цивільне суспільство є продукт виключно західної цивілізації або що в незахідних регіонах планети цивільне суспільство може вважатися таким, тільки будучи копією західного. Навпаки, становлення громадянського суспільства є складовою частиною загальносвітового процесу модернізації, переходу від традиційного суспільства до сучасного, від аграрного до індустріального та інформаційного. Якщо виходити із поняття громадянського суспільства в широкому значенні цього слова, тобто як комплексу самодіяльних організацій населення крім держави і в якихось випадках всупереч державі, то схожі тенденції виникнення таких організацій мали місце як на Заході, так і на Сході, причому на Сході до певного часу незалежно від Заходу. Інша справа, що на Заході цей процес йшов більш інтенсивно і знайшов більш закінчені форми, що і зробило західний регіон історичним ініціатором. Що ж до не західних суспільств, то їм довелося орієнтуватися на західні взірці громадянського суспільства (так само як капіталістичних форм підприємництва, парламентських інститутів і ін.), хоча ці взірці потрапляли на інший ґрунт, ним не цілком відповідну, що приводило до відмінних результатів.

У цілому, симптоми зародження елементів громадянського суспільства в нашій країні пов'язують із «відлигою» (кінець 1950-х – перша половина 1960-х років) і перебудовою (друга половина 1980-х – початок 1990-х років) [3; 4; 62]. Офіційна десталінізація і боротьба з наслідками «культу особи» стимулювали суспільну активність. Була зроблена спроба розмежувати функції держави і суспільства (наприклад, охорона громадського порядку через організацію добровільних народних дружин). Політика мирного співіснування, певне відкриття «залізної завіси» розширили кругозір радянської людини. Покоління шестидесятників дало нового рефлексуючого індивіда, котрий порівнює, шукає, що породило правозахисний рух, дисидентство, інакомислення. Це відобразилося і в зміні типажу головного героя в кінематографі, театрі, літературі. Представників робочого класу потіснили студенти, науковці. Перебудова, що почалася в 80-х роках ХХ століття, сколихнула країну і забезпечила передумови прискорення процесу формування громадянського суспільства: соціально-політичні – гласність, плюралізм, критика, відвертість зовнішньому світу, ослаблення ролі партії; соціально-економічні – поява акціонерних компаній, кооперативів, комерційних банків, дрібного і середнього підприємництва, фермерства. Перешкодою залишався тиск партійно-державної влади і психологічна несвобода суспільства.

У цілому, головною умовою становлення громадянського суспільства, а разом з тим і жіночого руху, в сучасній Україні став процес краху тоталітаризму і пов'язані з цим системно-структурні зміни. Проте посттоталітаризм не означає, що цивільне суспільство з'явиться у нас автоматично.

Висновки до розділу 2

Основними шляхами оптимізації внеску жіночого громадського руху в процеси формування громадянського суспільства в Україні є забезпечення

соціально-політичного, правового, морально-етичного та духовного рівнів реалізації сучасної гендерної політики. Відповідно до цього внесок жіночих громадських організацій України в процес формування громадянського суспільства можна визначити за такими критеріями, як теоретичний (демонстрація ролі та значення жінки в сучасному суспільстві, визначення гендерних стереотипів, які перешкоджають процесу входження жінки в політику, а також їх причин та наслідків) та практичний (вироблення стратегії гендерних перетворень, надання освітніх послуг жінкам, робота шкіл жіночого лідерства та ін.)

Жіночий рух в Україні є необхідним елементом розвитку громадянського суспільства, що зумовлює відповідний рівень представництва жінок в органах державної та місцевої влади. Тут переважно йдеться про вироблення ефективних механізмів подолання гендерної асиметрії в структурах державної влади та місцевого самоврядування. Відповідно до цього мають бути визначені нові пріоритети реалізації кадрової політики держави.

Важливим чинником розв'язання гендерної проблеми в українському суспільстві є стратегія реалізації соціального партнерства: з одного боку, жіночих організацій між собою, а з другого – держави та жіночих організацій. У цьому плані держава має системно здійснювати гендерну просвіту, і відповідно до цього й гендерну експертизу, яка б дала змогу належним чином враховувати пропозиції, що надходять від жіночої громадськості в процесі реалізації управлінських рішень.

РОЗДІЛ 3

ПРАКТИКА ФУНКЦІОНУВАННЯ ЖІНОЧОЇ ОРГАНІЗАЦІЇ ЯК СОЦІАЛЬНОГО ОРГАНІЗМУ

3.1. Методологія вивчення діяльності жіночих об'єднань

Звичаї, порядки і традиції у різних соціальних групах складаються впродовж довгого часу і є основним регулятором взаєностосунків між людьми. Постійно змінні зовнішні економічні, політичні і екологічні умови природним чином позначаються і на внутрішніх взаєностосунках в соціальних групах. Як наслідок, нині спостерігається достатньо багато суперечностей, викликаних стійкістю історично усталених форм взаєностосунків і потребою в їх зміні, яка продиктована економічними, політичними та іншими умовами.

Процес соціальної адаптації можна порівняти з реагуванням імунної системи людини на внутрішні і зовнішні зміни. Проте, на відміну від суспільства, для організму характерна наявність генетично закріплених еталонів норми. При найважчих нелетальних поразках організм прагне відновлення норми, при цьому поведінку окремих його підсистем можна назвати цілеспрямованим, заданим еталоном. Суспільство ж, на відміну від організму, є системою, еталонна модель якої не усталена. Цільові характеристики окремих його підсистем і елементів при внесенні значущих змін в склад, структуру, або схему взаємодії його елементів важко встановити апіорі (особливо, якщо в ході соціальних перетворень допускалася дезінформація щодо їх наслідків).

Відповідно, перш, ніж суспільство приступить до пошуку механізмів адаптації до умов зовнішнього змінного довкілля, йому необхідно задати вектор мети, який, у свою чергу, визначається системою еталонів. Саме цими еталонами визначається те, в якому напрямку і як змінюватимуться взаєностосунки в соціумі. Злагоджені, гармонійні трансформації системи

соціальних відносин під дією змінних соціально-економічних умов можуть відбутися тільки в результаті цілеспрямованої модифікації систем цінностей індивідів, які творять дану соціальну спільність. Інакше зміни в індивідуальних еталонних моделях норми соціальної взаємодії будуть непередбачуваними, відбудеться розшарування суспільства за характером і змістом таких моделей.

З цієї точки зору на етапі, що передуює модифікації суспільства, важливим є проведення адекватного аналізу стану соціуму, моделювання можливих змін в сфері людських і соціальних взаємостосунків, а також прогнозування їх наслідків. Тобто аналітична робота із моделями досліджуваних нами об'єктів: держава, суспільство, людина. Тільки у цьому випадку можна говорити про науковий підхід до формування моделей майбутнього суспільства. При цьому сформована модель повинна бути без спотворень соціалізована, закріплена як еталон в суспільній свідомості ще на етапі, що передуює соціальним перетворенням.

Наприклад, тільки після прояву етичної орієнтації соціально значущих суспільних груп можна буде цілком визначитися, яку систему цінностей пропонувати сучасному суспільству і який тип державного устрою це суспільство готове прийняти на даному етапі розвитку суспільної свідомості. За відсутності інформації про психологічні потреби (причому в різних соціальних прошарках і групах) і психічні можливості нова світоглядна парадигма може бути елементарно не сприйнята і в результаті – не прийнята суспільством. Вживає і входить в систему колективних ідей лише та світоглядна парадигма, яка стає колективним продуктом свідомості або, принаймні, визнання, що перейшло в глибоку громадську думку.

Аналізуючи комплекс ідей, пропонованих сьогодні вченими або політичними партіями як моделі майбутнього, можна проявити основні вектори майбутньої суспільної активності і спрогнозувати варіанти моделей суспільного устрою, що мають потенціал реалізації [8; 19; 26; 33; 37; 53; 63]. Різні концептуальні школи пропонують суспільству суперечливу інформацію про виклики прийдешнього і сценарії майбутнього. Дисперсія варіантів – від

ідеальних моделей, що передрікають людству забезпечене існування, до похмурих пророцтв, що описують сценарії поневолення людства машинами. Релігійні школи і секти пропонують масу різних варіантів «порятунку» людини і цивілізації в цілому.

Сучасне суспільство живе під час концептуальних воєн, в умовах масованого інформаційного пресингу. В інтенсивних потоках різноцільової інформації значну частку займають соціальні міфи. Основна відмінність соціальних міфів від іншої інформації, яка циркулює у суспільстві, полягає в тому, що вони приймаються населенням на віру, і покликані дати готовий еталон, що не підлягає самостійній оцінці суб'єктом, позбавити його критичності і самостійності у виборі цілей. До групи стабільних соціальних міфів консолідуючого характеру можна віднести міфи про екологічні загрози, апокаліпсис, Армагеддон та інші грізні застереження. Існують також і ізолюючі міфи, у тому числі, міф про замогильне царство. Мобільніші консолідуючі міфи, що володіють негативним забарвленням, пов'язані з вельми розпливчато певними поняттями «тоталітаризм», «екстремізм», «тероризм» – стосовно яких у більшості членів західного суспільства сформовано негативне відношення. Існує група «поляризуючих» міфів, що мають неоднозначне трактування – в цю групу потрапляють «комунізм», «більшовизм», «соціалізм», «капіталізм», «панісламізм», «ісламізм» та інші. Цікаво, що для останньої групи міфів характерне, що всі вони походять від свого часу достатньо строго обґрунтованих соціальних теорій.

З другого боку, в практику соціального управління впроваджуються підходи і технології, покликані оптимізувати і гармонізувати систему управління, але застосовуються вони для вирішення тактичних управлінських завдань. Стратегічний рівень цілепокладання і відповідні даному рівню складності технології управління (методологічні засоби) досі залишаються у тих, хто має реальну владу.

Із вищесказаного виходить, що адекватно визначити виклики прийдешнього і можливі моделі майбутнього не представляється можливим без

освоєння відповідного методологічного інструментарію. З проявлених тенденцій у сфері соціального управління можна наголосити, перш за все, на спробах упровадження системного підходу і великій кількості експериментів із апробації різного роду соціальних технологій дії на масову свідомість. У сфері державного та соціального управління із координації стихійних процесів активізації соціуму, можна наголосити на зростанні інтересу влади до роботи громадських організацій і більш активній підтримці найбільш політично цікавих соціальних ініціатив (наприклад – через систему грантів або за допомогою законодавчої підтримки).

Разом з тим, необхідно відзначити, що в процесі коливання між станом соціальної апатії і активності, ще не збалансовані дві основні тенденції. Перша – коли поняття «незалежність» акцентується, стає маніакальною ідеєю, реалізація якої йде всупереч всьому і за всяку ціну, яку, природно, платять не тільки активні прихильники цієї ідеї, але і всі, хто виявився на подібних територіях. Друга – коли ейфорія вже пройшла, настало розуміння того, що треба жити, а жити виявилося незрозуміло «як» і «з ким». Природно, перед кожним членом суспільства встало питання, що робити і куди йти з проханням про прожиток. А ця тенденція, у свою чергу, розбилася на два альтернативні потоки – т. з. «сходознавців» і «західників», схильних до реалізації діаметрально протилежних парадигм управління.

Громадські організації, що з'являються останнім часом і виростають на ґрунті політичних міжусобиць й ідеологічних суперечностей, в основній своїй масі націлювалися на вирішення насущних завдань своїх членів. Останнім часом стала очевидною тенденція до об'єднання їх в «монопольного» вигляду соціальні утворення, сутність цілей яких, проте, не змінилася, не дивлячись на гучні декларації суспільної значущості і користі їхніх проектів.

Інакше кажучи, в час воєнного лихоліття 2014–2016 років, йде процес самоорганізації соціуму в стихійні, ніким не скоординовані в масштабах країни, центри сил суспільного впливу (волонтери, приватні військові загони тощо). Причому, в цьому середовищі простежується лише одна соціальна домінанта –

«так жити не можна», яка служить неосмисленим поштовхом до неусвідомлених і нескоординованих дій, і не може бути опорою грамотних управлінських рішень. Це гасло поки що не сформувалося, але вже заявляє про себе рухом, який потенційно може стати масовим і зайнятися самостійно своєю долею. В цьому випадку – наслідки некерованого, різновекторного руху суспільних ініціатив може послужити загрозою національної безпеки нашої держави, що зрештою може привести не тільки до руйнування державного інституту влади, але і власне суспільних утворень. Все це перетворює завдання координації діяльності суспільних організацій з боку органів державної влади і соціального захисту в одну з найактуальніших завдань соціального управління.

Але сьогодні, при великій кількості технологій управління і механізмів державного регулювання життя соціуму, на жаль, поки не існує базису для розвитку об'єднувальних процесів, що припускає наявність як мінімум двох чинників: 1) цілісного концептуального і інформаційного простору, як основи комунікації різнорідних соціальних груп; 2) єдиної національної ідеї, спрямовуючись до якої, суспільство зможе почати рухатися в одному стратегічному напрямку.

Потенціал дії жіночих організацій на суспільство і державні інститути такий, що їх можна віднести до одного із найважливіших центрів сил впливу, а значить – і до розряду могутніх інструментів соціального управління. Через свою емоційну специфіку, суспільну активність і доступу до «вух і душ» задіяних у сфері влади чоловіків, жінки самі по собі, а їх об'єднання, тим більше, здатні зробити те, чого не можна зробити жодним іншим визнаним способом управління. Цю специфіку, безумовно, враховують політики, коли закликають жінок об'єднуватися під прапором якої-небудь ідеї в різного роду асоціації «соціальної спрямованості», асамблеї «матерів світу», дамські опікунські поради або амбітного характеру клуби «ділових леді».

Сьогодні частка жіночих громадських організацій серед ряду інших значно зростає. Більш того, активність такого роду організацій часто набагато вища, аніж навіть у професійних об'єднань. Причому, до жіночих організацій

доцільно віднести і ті, що за складом не є чисто жіночими, але мають управлінську верхівку, яку очолюють жінки.

Зростання жіночого впливу на фоні соціальної інфантильності чоловічої влади важко переоцінити. Відгомони переважно «жіночої» освіти і виховання в даний час виявляються через специфіку всього комплексу соціальних проблем, але, перш за все – пов'язаних з такими феноменами, як толерантність, суспільна ініціативність і цивільна дієздатність. Тобто – основами рефлексії управління, що формують характер реакції суспільства на керівну та управляючу дію.

Жіночі громадські організації, через специфіку системи цінностей і цілепокладання, які властиві жінкам, знаходяться на вістрі вирішення найактуальніших соціальних проблем. Найістотнішими в період сучасної кризи управління стали бути проблеми виживання, адаптації, підтримка життєздатності і збереження здорового генофонду української нації. Проблемний спектр визначив як сфери інтересів жіночих громадських організацій (освіта, оздоровлення, екологія й ін.), так і нові сфери діяльності (громадська і державна політика, законодавство, економіка тощо).

Участь жінок у питаннях управління (як на державних постах, так і в суспільній сфері) позитивно позначилася на зміні соціальної ситуації. В світовій практиці соціального управління все частіше виявляються випадки призначення жінок на високі пости управління державою, причому навіть на такі традиційно «чоловічі» посади, як стратегічне керівництво або управління військовою сферою. Соціальне визнання на державному рівні (не дивлячись на труднощі самореалізації жінок в іпостасі державного урядовця високого рангу) є стимулюючим чинником для активізації жіночих громадських організацій в політичній сфері. Особливо слід тут наголосити на виникненні ряду самостійних «жіночих» партійних утворень, які переслідують цілі просування лідерів-жінок у владні структури.

Ще одним феноменом нашої соціально-політичної реальності стало таке явище, що саме жіночі організації, узявши на себе роль захисту інтересів індивідів перед державою, стали сутнісно одним наймогутніших і дієвих

інструментів соціального управління і впливу на державну владу. З найвідоміших можна назвати «Комітет солдатських матерів», «Союз українок», організацію «Конверсія і Жінки» тощо. Серед міжнародних відомі такі як «National Federation Republican Women», «League Women Voters California» і ін.

Зростаючий потенціал дії на соціальну політику на фоні зростання кількості жіночих організацій і просто жінок-лідерів, диктує необхідність грамотного врегулювання даної суспільної сили і примушує інакше подивитися на концепцію соціального управління. У ході еволюції складних систем різної природи діють загальносистемні закономірності, які прояснюють універсальний характер змін в таких системах, дозволяють краще розуміти стадії їх розвитку і природу процесів взаємодії їх компонентів. Одним з прикладів таких систем є соціальне довкілля (соціум), в якому здійснюються процеси розвитку суспільства, невід'ємно пов'язані із законами розвитку інформації. Завдяки комп'ютерній революції характер розвитку соціуму зазнає в даний час кардинальні зміни. Інформація перетворюється на головний і універсальний регулятор соціальних процесів.

У нових умовах, коли уявлення про наявну архітектуру влади втрачають адекватність, спостерігається конфлікт «старого» і «нового», в якому діючі владні структури можуть прийняти інформацію як небажаного «конкурента» у виконанні регулюючих повноважень. Нові механізми регулювання суспільних відносин ще не повністю усвідомлені в суспільстві. У класичному трикутнику розділення владних повноважень саме компонент першої зіткнеться з неминучістю вступу до прав комп'ютерних регуляторів, які цілком здатні вилучити рутинні і масові функції управління із малоефективних бюрократичних структур. Для осмислення цього простого, але безпрецедентного в історії людства факту, потрібна нова система поглядів, яка змістить конструктивні акценти даної проблематики в сфері професійної компетенції комп'ютерних наук.

Держава, із погляду нових, інформаційних підходів і принципів управління, розглядається як інформаційна машина. Як і будь-якій іншій

інформаційній системі, державі, при здійсненні управління суспільством, властиві три фундаментальні дії з інформацією: берегти в часі, передавати в просторі, перетворювати як форму, так і зміст. Одна з основних властивостей інформації – здатність до згортання за рахунок структуризації, в ході якої виникають нові системи понять і відносин між ними. Підкоряючись законам розвитку інформації, колективний людський прарозум не міг не зреагувати на фатальну необхідність створення могутнього соціального інструменту для обробки інформації. У результаті тисячоліть еволюції первісних суспільств і з'являються перші інформаційні «машини», відомі під назвою «держава».

Як «будівельний матеріал» для такої машини використовувалася і понині використовується людина. Розщепнувши себе на функціонально самостійні частини і зв'язавши їх в ціле під назвою «державна машина», людство вступило в епоху систематичного і цілеспрямованого накопичення, обробки і згортання інформації. Організовані в «державу» засоби обробки інформації мали безумовні переваги перед малоефективними первісними процесами стихійного накопичення найпростіших знань. Подальший розвиток цивілізацій відбувається вже в середовищі державності. Держави стали інструментом створення і розвитку інформаційної інфраструктури людства.

Інформаційний підхід дозволяє поглянути на державу, як на складну інформаційну машину, пронизану рефлексією зворотних зв'язків. Політична інваріантність і об'єктивність такого підходу допомагає виділити і в новому аспекті (у взаємозв'язку із основоположними законами розвитку інформації) дослідити найістотніші чинники, що впливають на стійкий розвиток державності, у тому числі ті, які визначають соціальну значущість особи-громадянина в державі.

Інформаційні потреби кожного індивіда або будь-якої соціальної групи можна класифікувати за трьома різноякісними категоріями-рівнями: 1) інформація методологічного, тобто причинно-наслідкової і цілепокладальної властивості (чому, куди, навіщо); 2) інформація управлінського, перш за все технологічного характеру (як, за допомогою чого); 3) фактологічна інформація

(що, хто) [86, с. 225]. Сукупність трьох інформаційних потоків створює базис для формування орієнтації людини або суспільства в житті, тобто тісно пов'язана з таким явищем як когнітивні процеси.

Доступність до різних рівнів і обсягів інформації в управлінській ієрархії завжди була різною, що дозволяло управлінській верхівці маніпулювати об'єктом управління. Доступ до інформації (також як і до інших важливих для життя ресурсів) є одним з симптомів соціальної нерівності, що може служити причиною для виникнення соціальних конфліктів, які стимулюють зміну влади.

Нерівність виявляється в двох формах: «посадове» становище в ієрархії управління і «майнове», закріплене відношенням приватної власності. Те й інше досі було обов'язковою умовою функціонування «живої» державної машини і стало необхідною оплатою рахунків інформаційного прогресу. В цьому разі особа-громадянин спочатку обмежена в свободі вибору. Інформаційне поле індивіда окреслено межами повноважень на щаблях соціальної нерівності. Як ланка державної машини людина перебуває у витонченій системі зовнішніх щодо себе прямих або непрямих заборон, що стримує її природну інформаційну активність. Люди, потрапляючи в поле антагоніста сил соціальної нерівності, сформованої на базі суперечливої і явно помилкової інформації, або упокорюються із втратою особистісного суверенітету і безпорадністю, або накопичують руйнівну енергію, яка випліскується в катастрофічні події соціальних революцій. Намагаючись подолати комплекси соціальної неповноцінності, нерівності і несвободи, а також – задовольнити свої насущні потреби, люди створюють співтовариства у формі клубів, сект або громадських організацій. Для кожного такого співтовариства характерна своєрідна (світоглядна, концептуальна, наочна і ін.) обмеженість інформаційного простору і специфічний набір управляючих ідей, а значить – і різноманітність цілей, що можуть входити в суперечність з метою держави.

Існування в суспільстві великої кількості різноякісних соціальних груп, які переслідують різні, часто суперечливі цілі, пред'являє особливі вимоги до

системи соціального управління. Одним із найважливіших завдань (з погляду об'єднання різнорідних соціальних груп в єдину, цілісну систему, що може стати керованою) є створення єдиного інформаційного простору і формування стійких зв'язків рефлексій в ієрархії соціального управління. Іншим, ще більш важливим завданням є концептуальна узгодженість і єдина векторна спрямованість цього складного соціального організму. Інакше – управлінська функція в системі не може бути здійснена.

Концептуальне управління – це такий метод управління організаційними і суспільними системами, а також окремо узятими індивідами, при якому об'єкт управління, відчуючи себе вільним, діючи за власним розумінням і в цілях особистого благополуччя, проте, знаходиться в створі дозволеного в даній системі безлічі стратегій [85]. Це досягається за рахунок вживання суб'єктом управління спеціальних методів дії на об'єкт управління, внаслідок чого забезпечується приведення прийнятої об'єктом еталонної моделі світу (і правил взаємодії зі світом) у відповідність з певною нормативною моделлю, заданою суб'єктом управління. Концептуальне управління припускає, перш за все, добровільний і самостійний рух об'єкта управління до пропонованої йому мети.

Закономірно, що саме ідеал (глобальна мета) розвитку, виражений у формалізованій моделі майбутнього і є щонайпотужнішим інструментом концептуального управління. Ніщо інше не володіє такою дієвістю мотивації, як глобальна мета у вигляді привабливого для народних мас ідеалу майбутнього. Впродовж століть ідеали безперервно модифікуються. На одних етапах цей ідеал був представлений якимсь замогильним світом, на який покладалася комплексна функція заохочення і покарання за ті діяння, які скоювалися покійним за життя – цей інструмент концептуального управління одержав найменування релігії і до цього дня є вельми дієвим інструментом управління.

На інших етапах функція ідеалу покладалася на бажаний образ досяжного ще за життя цього (або прийдешнього) покоління кращого майбутнього – тоді право кари і заохочення індивіда майже цілком належало суспільству. Слово

«майже» спожито не випадково – оскільки в такому суспільстві чимала роль відводилася і тим свідомим обмеженням, які на себе добровільно приймав його громадянин. А зобов'язання він приймав на себе, як правило, стосовно майбутнього. Людство завжди балансувало між цими двома полюсами, і щожодного разу не зуміло реалізувати режим концептуального управління в чистому вигляді. Ні на основі ідеалістичного (релігійного), ні на основі матеріалістичного світогляду.

Таким чином, суспільство, що живе на початку XXI століття, є очевидцем і заручником найжорстокішої кризи методології концептуального управління, що вибухнула у світових масштабах, оскільки жодна з систем, існуючих сьогодні, не в змозі запропонувати розумної і загальнозначущої альтернативи розвитку суспільства. Про кризу свідчить все – і крах соціалістичної системи, і зростання соціально-економічних диспропорцій капіталістичної системи. Виявилося, що упродовж всього XX століття концептологи працювали тільки на руйнування існуючих концептуальних світів.

На думку деяких аналітиків [64; 67; 100], однією з найстрашніших помилок концептологів соціалістичного і капіталістичного штибу з'явилася установка на дуже короткий інтервал часу досягнення мети. Вони стверджують, що дана установка звела нанівець усі зусилля концептологів минулого, загнала суспільство в тунель досягнення сьогохвилинних, егоїстичних цілей, що не мають пролонгованої дії, і привела до руйнування найважливіших моральних принципів, девальвації цінності інституту сім'ї (у тому числі інших, глобальніших наслідків – порушення соціального і політичного балансу у світовому масштабі). Причиною сучасної кризи управління суспільством вони вважають зневагу державної влади методологією концептуального управління суспільством, а також відмова від розвитку системи концептів і концептуальних моделей, тобто те, на основі чого формуються ефективні технології управління суспільством.

Розглядаючи задачу управління соціальними утвореннями, у тому числі жіночими громадськими організаціями, що самоорганізуються (а значить – і

самовизначаються), як завдання узгодження концепцій, слід первинно визначити той комплекс об'єднувальних ідей, привабливих для різних соціальних груп. Тобто, так чи інакше приступити до пошуку і формування єдиної національної ідеї. Але вже на першому етапі, за відсутності глобальної ідеї, державна влада могла б запропонувати жіночим громадським організаціям ряд прагматичних, життєво важливих для них ідей, наприклад ідею державної підтримки; узгодження інтересів ради загального блага; ухвалення участі у виробленнях рішень державного рівня та ін. Тобто сутнісно запропонувати саме те, що вони хочуть і чого прагнуть, але разом з цим запропонувати і свої форми організаційної взаємодії (правила гри), що оптимізують систему управління в моделі «Держава – Жіноча організація – Індивід».

3.2. Жіноча організація як осереддя формування постаті жінки-лідера

Нинішнє століття здатне стати століттям, коли жіноче лідерство буде запитаним, вважають багато дослідників в США і Європі. Це дозволить нарешті зруйнувати цю горезвісну «скляну стелю», яка ось вже не менше півстоліття обговорюється дослідниками і аналітиками і завдяки якому жінки не можуть завоювати високих посадових позицій в компаніях та державних органах влади. Нині в Україні визріли необхідні передумови для того, щоб скляна стеля була розбита. Причини такого оптимістичного прогнозу криються не тільки в очікуванні зниження дискримінаційних процесів, але і зумовлені дією соціально-економічних і соціально-психологічних чинників, серед яких:

- розвиток ринкових відносин формує особливі передумови для розвитку жіночого підприємництва – відбувається перехід від виробництва товарів до виробництва послуг, при якому зростає роль сервісного сегменту ринку праці, частіше за інших керованого саме жінками-підприємцями;

- поява нових вимог до менеджменту компанії, згідно яким нові цінності глобального менеджменту переорієнтовувалися із позицій одноосібного на

командне лідерство. Як показують дані досліджень, саме жінки менеджери схильні до командного типу лідирування більшою мірою, ніж чоловіки;

- все більш запитані сприятливі соціально-психологічні якості жінок: уміння моделювати нові ідеї в нестандартних умовах, здатність викликати довіру, інтуїцію та інші якості;

- різке зростання серед жінок кар'єрно-зорієнтованих працівниць, які в порівнянні з «доринковим» періодом, мають при цьому високий освітній потенціал;

- поступове руйнування міфології щодо гендерних особливостей менеджменту чоловіків і жінок, що приводить до переоцінки м'якості жіночого менеджменту, його націленості на відносини в збиток задачам компанії, наближення цих уявлень до реальної практики менеджменту компаній.

Зрозуміло, існують серйозні аргументи на користь того, що будь-яка з вказаних передумов виявиться недостатньо скоро або інтенсивно. Можна навіть спробувати оспорити кожну з них у принципі. Проте, ніякої контртенденції, здатної протистояти всім вказаним тенденціям, немає.

На початку третього тисячоліття світовий бізнес-менеджмент, за оцінками деяких аналітиків, почав переживати кризу лідерства. Лише 21% керівників корпорацій упевнені, що зможуть ефективно управляти своїми компаніями в XXI столітті. Цей висновок можна б було визнати за той, що не має відношення до реальності або просто дослідницьким артефактом, якби він не одержав підтвердження у ряді міжнародних досліджень. Так, в дослідженні Колумбійського університету [43], зробленому в 2008 році, було показано, що топ-менеджер сучасної американської корпорації тримається біля керма в середньому 4 роки (в деяких компаніях 2,5), тобто вдвічі менше ніж його попередники декілька десятиріч тому. В 2008 році в США були відправлені у відставку 33% виконавчих директорів проти 20% в 2007 році і 8% в 2006-му [98]. Якщо раніше керівників звільняли частіше за все за погані фінансові показники, то тепер – за відсутність здібностей до лідерства. Чи дійсно топ-менеджери компаній перестали успішно керувати, а їх моделі лідирування

перестали бути адекватними? Швидше за все, відповідь на це питання не така однозначна – нові економічні і політичні задачі, що стали пріоритетними на рубежі століть, не можуть бути зrealізовані із опорою тільки на традиційні моделі лідерства. В умовах глобалізації потрібні нові підходи, що містять в собі не тільки стратегії, що забезпечують ефективність діяльності компанії, але і стратегії, що дозволяють розвивати творчі, парадоксальні і ризиковані підходи до діяльності компанії, як новий ресурс для її розвитку.

«У доповіді «Еволюція управлінського лідерства», підготовленому Інститутом стратегічних змін США за наслідками спеціального дослідження, розглядалося питання про зміну характеру лідерства у зв'язку з новими задачами, що стоять перед компаніями. Мета дослідження – виявити, який профіль лідера буде визначаючим в майбутньому з погляду 20 західних найбільших теоретиків і методологів менеджменту, з одного боку, і 100 лідерів бізнесу з Нью-Йорка, Сан-Франциско, Лондона, Мельбурна, Сіднея, Праги, представляючи 88 найбільш динамічно компаній США, Європи, Австралії – з другого. Залучених до дослідження респондентів попросили прорангувати такі якості лідера, як глобальне мислення, здатність передбачати нові можливості, уміння працювати з командою і партнерами, і оцінити місце цих якостей в бізнесі у минулому (5-10 років тому), теперішньому часі і майбутньому (5-10 років вперед). Всього для оцінки було запропоновано 14 характеристик глобального лідерства» [101].

За даними дослідження [101], більшість респондентів схиляється до точки зору, що 21 вік зажадав моделі лідерства, побудованої на принципі командного, а не одноосібного лідерства. Йдеться про необхідність поступової відмови від авторитарної моделі лідерства і заміни її моделлю співлідерства. Інтенсивність злиття і стану окремих компаній, характерних для процесу глобалізації, неминуче ставить питання про необхідність свідомої відмови топ-менеджерів від частини своєї влади і повноважень. Крім того, інтеграція ринків і галузей економіки примушує крупні корпорації ослабляти вертикальні ієрархії і

розвивати гнучкі горизонтальні структури, надаючи високий ступінь автономії своїм регіональним і функціональним підрозділам.

Традиційне лідерство, на думку авторів доповіді, будувалося на визнанні статусу і особистісній харизмі. Сьогодні і в майбутньому топ-менеджер більшою мірою повинен прагнути більш м'якого впливу, заснованого на здатності інтегрувати загальнокорпоративні інтереси, і переконливо транслювати їх іншим лідерам і підлеглим, використовуючи для цього широкий спектр технологій комунікацій. Це вимагає від нових лідерів великого внутрішнього динамізму і сприйнятливості з урахуванням різноманітності етнічних і вікових культур, представлених в корпораціях, а також особистої майстерності – прагнення до самоудосконалення, високого рівня самокритичності, технологічної компетентності.

Дослідження показало також [101], що поєднати всі 14 характеристик глобального лідерства в одній особі практично неможливо. При цьому для майбутнього, за оцінками респондентів, характеристики глобального лідерства виступають як виключно важливі, тоді як в «минулому» і теперішньому «часі» вони мають більш «ламаний профіль». У ході дослідження виявилися відмінності в оцінках характеристик глобального менеджменту опитаних топ-менеджерів з різних країн. Так, для американців найбільш переважними якостями були «глобальне мислення» і «заохочувальне відношення до культурного різноманіття», тоді як для австралійців і європейців більш значущою якістю була «особиста майстерність».

Порівняльний аналіз аналогічних розбіжностей в ретроспективі дозволив авторам дослідження позначити тенденції в еволюції попиту на певні лідерські якості на різних континентах [101]. Як вважають дослідники і експерти, європейські компанії [1; 36; 42; 74], що у минулому надавали мало уваги «особистій майстерності», незабаром випробують гостру потребу саме в даній якості топ-менеджерів компаній. Американці, що вийшли вперед за параметрами «глобальне мислення», «уміння працювати з командою і партнерами», «колективне лідерство», «технологічна компетентність»,

«прагнення до конкурентної переваги», «підтримка культурного різноманіття», дещо випереджають європейців і австралійців за цими параметрами, проте згодом, як вважають експерти і аналітики, менеджери різних країн в своєму розвитку рухатимуться назустріч один одному, що забезпечить розвиток перерахованих якостей як у європейських, так і у американських топ-менеджерів.

Нові цінності глобального менеджменту і еволюція цих цінностей дозволяє говорити про те, що це, швидше за все, загальний процес, не залежний в сильному ступені від національних відмінностей. Це означає, що перспективи розвитку цих якостей у наших топ-менеджерів в найближчі 5-7 років означені і поступово формуватимуться, не дивлячись на існуючі об'єктивні обмеження і особливості ділової культури, тому європейська модель, побудована на визнанні важливості особистої майстерності, буде запитаною і в Україні. Дана теза має ще більше підстав для існування, якщо віднести його до жінок-керівників. Такі характеристики лідерства як «колективне лідерство», «уміння працювати з командою і партнерами», властиві лідеру 21 століття, реалізуються вже сьогодні жінками-менеджерами. Саме вони є соціально-психологічною опорою жінок-підприємців при здійсненні лідерських функцій.

У даний час склалося стійке уявлення про те, що жінки-менеджери в сучасній українській економіці займають достатньо низькі конкурентні ніші, а їх економічні перспективи мають швидше негативний характер. Саме тому, що заняття жінками лідируючих позицій в бізнесі практично неможливо через агресивний характер цього бізнесу і неможливості жінок виживати в цьому середовищі. Процеси дозволяють говорити про те, що жінки, що ухвалили для себе рішення про необхідність вписування в систему ринкових відносин, і мають лідерські амбіції, достатньо успішно справляються з позиціями топ-менеджера в приватних фірмах, а також в акціонерних суспільствах. Число фірм, на чолі яких стоять жінки, на думку експертів, росте, і прогноз полягає в тому, що їх чисельність ростиме і далі.

Процес становлення жіночого лідерства у бізнесі й державотворенні сьогодні стримується поки не тільки феноменами культурної інерції, але і пояснюється нерідко «тиском влади», яка продовжує вірити в те, що її стратегії взаємодії з економічними акторами можуть будуватися тільки «з позицій сили». Також істотним стримуючим чинником залишається поки сила статево-ролевих стереотипів, проте, це не означає, що в перспективі, на фоні притоку жінок в приватне підприємництво, вони не лагіднітимуть. Таке можливе не тільки по економічних, але і з психологічних причин – велика психологічна ефективність типів лідирування, демонстрована жінками в порівнянні з чоловіками, і велика психологічна гнучкість, яка дозволяє не тільки почати власну справу, але і утримуватися в ньому, не дивлячись на агресивність зовнішнього середовища. Принаймні, динаміка розвитку жіночого підприємництва дає підстави для оптимістичних прогнозів. Підставою для деякого оптимізму можуть служити також дані досліджень, що свідчать про те, що відмінності в жіночому і чоловічому менеджменті існують, але успішний менеджмент не має статі. Ефективні менеджери володіють подвійним репертуаром управлінських технологій – і чоловічим і жіночим, демонструючи змішаний тип лідерства, що не має чітких статевоїх ознак.

Ставлячи питання про особливості чоловічого і жіночого лідерства, яке формується і з участі в жіночих громадських об'єднаннях, ми схильні розділити позицію, згідно якої принципових відмінностей в чоловічому і жіночому менеджменті немає, хоча є деякі особливості, зумовлені різницею психологічної структури особистості у чоловіків і жінок. Проблема гендерної специфіки стилів лідерства давно обговорюється дослідниками. Згідно даних досліджень, традиційний погляд на жіночий стиль полягає в тому, що жінки обирають лідерство, зорієнтоване на відносини лідерства, оскільки вони за природою більш емоційно орієнтовані, а чоловіки обирають лідерство, зорієнтоване на задачу лідерства, оскільки вони характеризуються наполегливістю і цілеспрямованістю. Але оскільки відносини між відповідними якостями не взаємовиключні, те приписування тієї або іншої орієнтації тільки

одній статі неправомірне, а значить, жінки-лідери можуть бути орієнтовані на задачу, а чоловіки-лідери – на відносини усередині групи, що може бути зумовлене особовими особливостями або ситуативним запитом.

Помічено, що чоловічий стиль більш ефективний або в структурованих ситуаціях і при простих задачах, або в ситуаціях з високим ступенем невизначеності, а жіночий стиль дає найбільшу ефективність в рутинних умовах. Висновки, зроблені дослідниками [90], полягають в тому, що чинник статі визначає різну вираженість основних компонентів і типів індивідуального стилю керівництва, тим самим, зумовлюючи його ефективність. Виявлені відмінності в способах взаємодії керівників різної статі із колективами: у жінок переважають комбінований і проміжний стилі. Комбінований стиль керівництва, що поєднує в собі директивний, колегіальний і потурання компоненти, забезпечує жінкам-керівникам велику, в порівнянні з чоловіками, соціально-психологічну ефективність. До формування директивності і потурання в стилі керівництва жінок приводить низька вираженість педагогічних і комунікативних якостей особистості; високий рівень розвитку цих якостей визначає розвиток колегіального компоненту стилю лідерства.

У рамках патерналізму чітко виражена ієрархічність відносин. Керівник ухвалює одноосібні рішення, від підлеглих же очікується лояльність до керівника, який підтримує єдність в організації через утвердження особистого впливу. У разі потреби виконавці можуть заміщати один одного. Відповідальність за провали – загальна, колективна. Взаємостосункам додається особистісний характер, хоча ієрархія строго дотримується; позаробочі проблеми підлеглих також входять в сферу турботи керівника.

Стратегія фратерналізму [37] припускає великий ступінь згладжування ієрархії у відносинах, ухвалення рішень відбувається колегіально, з обговоренням і роз'ясненням їх значення підлеглим. Підлеглим надається значна самостійність у виконанні роботи. Регулярних перевірок не передбачається. Робота організована гнучко, можлива допомога і керівника і

інших учасників. Неуспіх – це загальна біда для всього колективу. Відносини підкреслений неформальні, немає розподілу проблем на «робочі» і «неробочі».

Участью у діяльності жіночих громадських організацій показав, що серед жінок-керівників в стилях управління наголошується зсув у бік фратерналізму (лідер) і партнерства (координатор), які відрізняються меншою дистанцією влади, ніж патерналізм (господар) і бюрократизм (начальник). Але партнерству в «жіночому» варіанті більше властиві формальні відносини, фратерналізму – неформальні. Цікавою відмінністю жіночого стилю управління від чоловічого є те, що жінки набагато частіше демонструють змішані стратегії, такі як «координатор-начальник», «координатор-лідер» і «господар-лідер».

Аналіз результатів вимірювання за окремими параметрами в рамках виділених вище чотирьох стилів управління показав, що при визначенні дистанції з підлеглими жінки-керівники, які брали участь у роботі жіночих організацій, схильні дотримуватися бюрократичного або фратерналістського стилю поведінки (в 60% випадків), що припускає два варіанти поведінки: або позначення чіткої дистанції влади, або відсутність акценту на ієрархічній структурі в побудові відносин з підлеглими взагалі.

Процедура ухвалення рішень жінками, в основному, проводиться з орієнтацією на фратерналістичні норми поведінки, тобто супроводжується процесом активного обговорення пропонованих рішень спільно з підлеглими. Одночасно, жінки відрізняються підвищеним бюрократизмом в порівнянні з керівниками – чоловіками при ухваленні рішень. Звертає на себе увага той факт, що чоловіки у разі формування рішень, більш орієнтовані на партнерство, ніж жінки, що саме по собі є достатньо парадоксальним фактом.

Спосіб організації праці в «жіночому» варіанті виглядає, в більшості випадків, як чіткий розподіл функцій по виконуваному рішенню, які можуть передаватися у разі потреби. Навіть керівник іноді може допомогти у виконанні якого-небудь завдання. В даному випадку жінки знов проявляють себе більшою мірою бюрократами, ніж чоловіки. Останні, у свою чергу, прагнуть партнерства. Таким чином, думка про меншу ефективність керівників серед

жінок, ніж серед чоловіків, нібито через їхню концентрацію на тому, що влаштував гармонійних людських відносин, що приводить до втрати уваги до виробничих результатів, досягненню ефективності функціонування організації, не підтверджується.

Дослідження стилів лідерства жінок-управлінців, які є активними членами жіночих громадських організацій, проведених нами у 2016 році на базі соціальних служб області, на вибірці із 30 жінок-управлінців в цілому підтвердило розкриті раніше закономірності. Воно ще раз дозволило переконатися в тому, що жінки володіють більшою пластичністю в творінні свого менеджменту, і використовують ті стилі лідерства, які найбільш ефективні, не будучи послідовними прихильниками того або іншого стилю. Як показують матеріали інтерв'ю, жінка ефективно реалізує не тільки «стратегії виживання», але і стратегії розвитку, вибудовувавши більш обережні відносини зі своїми партнерами і уникаючи дуже «ризикових» стратегій. Проте це не означає, що жінка не уміє ризикувати. На питання про те, як часто доводиться ризикувати в своїй роботі, характер відповідей щодо частоти ризику істотно не відрізнявся у директорів різної статі.

Порівняльний аналіз чоловічого і жіночого менеджменту дозволяє говорити про те, що жінки-управлінці не тільки не програють чоловікам як менеджери, але іноді діють успішніше, забезпечуючи більш стійкі умови існування для свого підприємства. Аналіз матеріалів інтерв'ю дає можливість висновувати, що жінкам більш властивий стиль лідерства, заснований на винагороджуючих і емпатійних стратегіях, тоді як чоловіки є головно прихильниками примушуючого і експертного стилів. Проте ні ті, ні інші не є явними послідовниками одностороннього лідерства: або того, або іншого. Як правило, ефективні менеджери неусвідомлено намагаються зреалізувати саме комбіновані або змішані стратегії лідерства. Дослідження дають підстави для припущення, що не слід перебільшувати специфіку жіночого і чоловічого лідерства. Лідерські якості мають загальну природу і не залежать напряму від статевих відмінностей. Як показало дослідження, в загальному ряду

прорангованих якостей, які на думку респондентів, дозволяють їм досягати успіхів в управлінні підприємством, п'ять з виділених дев'яти якостей лідерів присутні у представників тієї і іншої групи одночасно.

Ці висновки свідчать про те, що характеристики статі не є визначаючими при лідерстві, добре узгоджуються з концепцією андрогінної теорії лідерства, яка підкреслює, що успішні моделі лідерства здійснюють ті з керівників, які незалежно від власної статі мають психологічний репертуар поведінки і чоловіків і жінок – управлінців. Це означає, що і чоловіки, і жінки мають практично рівну психологічну нагоду для управлінської діяльності підприємством, і характеристики статі практично не виступають обмежувачами для ефективного менеджменту. Більш того, жінки в порівнянні з чоловіками відрізняються високою відповідальністю і дисциплінованістю на фоні вельми гнучкого використання всього репертуару управлінських технологій.

3.3. Громадські ініціативи жіночих організацій: емпіричне дослідження

Жіночі організації в нашій державі вирізняються строкатістю учасниць, багатоплановістю спрямувань, структурно нагадують групи підвищення самосвідомості їх членів, досить нечисельні за складом. До того ж вони не претендують на провідну роль у жіночому русі, не прагнуть захищати інтереси всіх жінок України, а створюються та діють на основі спільних групових інтересів, взаємодовіри та порозуміння в чітко обмежених рамках. Такі групи переважно мають форму *громадянських ініціатив* – неформальних груп жінок, які прагнуть розв'язати локальні конкретні проблеми. Своєю діяльністю вони сприяють трансформації суспільних поглядів щодо становища жінки в суспільстві шляхом реалізації різних програм, і в першу чергу “Women Studies”, “Gender Studies”. Гендерну нерівність у соціумі ці організації пов'язують з існуючою непаритетною системою міжстатевих взаємин, а тому свою роботу

спрямовують на трансформацію гендерних ролей та рівноправність відносин. Значна увага приділяється модернізації свідомості жінок, особливо жіночої молоді, переборенню наявних сексистських стереотипів в українському суспільстві. Групи та об'єднання феміністичної орієнтації нині становлять четверту групу жіночих організацій та об'єднують жінок за професійним принципом. Їх започаткували насамперед жінки творчих професій. Так, ще в 1990 році виникла Українська асоціація жінок-кінематографісток (УАЖК) як українське відділення міжнародної федерації жінок, діяльність якої спрямована на встановлення інформаційних контактів з жіночими організаціями інших країн. У травні 1996 року вперше в Україні асоціація провела міжнародну зустріч-семінар *“Жінка і час: досвід самопізнання”*. За словами Президента УАЖК Сільвії Сергейчикової, жінки творчої інтелігенції України та країн СНД зібралися для самопізнання та самореалізації. До планів УАЖК входить проведення в Україні міжнародного фестивалю жіночого кіно та інших культурних заходів, створення документальних фільмів та відеоцентрів, які будуть сприяти позитивному іміджу жінки в суспільстві [див. 94].

На подолання негативних стереотипів у зображенні жінок засобами масової інформації та встановлення реального рівноправ'я у суспільстві спрямована діяльність Київської міської організації *“Жінка в засобах масової інформації”*. У квітні 1997 року організація була обрана національним партнером для реалізації проекту *“Гендерна рівність і засоби масової інформації”* Програми Розвитку ООН. Головними завданнями проекту є: 1) професійна підготовка журналістів для фахового висвітлення об'єктивної ролі жінок та їхнього внеску в різні сфери суспільного життя (бізнес, політика, наука та ін.); 2) сприяння журналістам у співпраці з міжнародними ЗМІ та мережами мас-медіа; 3) видання журналу з проблем жінок у суспільстві з перехідною економікою; 4) популяризація новітніх комунікаційних технологій, зокрема електронної пошти, та надання жінкам-журналістам широкого доступу до них. Створення Ресурсного центру для журналістів та громадських організацій для поширення інформації з гендерних питань у ЗМІ стало першим

кроком проекту. Другий – видання інформаційного бюлетеню з оглядом матеріалів преси, радіо й телебачення у форматі гендерного аналізу та журналу “Очима жінок”. Нещодавно побачив світ посібник під назвою: *“Гендерні питання у засобах масової інформації”*. На сьогодні укомплектована бібліотека з гендерної проблематики для журналістів, плануються регулярні семінари в Інтернеті. Група експертів організації *“Жінка в ЗМІ”* виїздить у різні куточки України для проведення семінарів з гендерних питань для працівників ЗМІ та недержавних організацій, що переорієнтовують громадську думку в напрямку більш широкого світобачення ролі жінки в суспільстві. Спільно з “Фондом Євразія” організація *“Жінки в ЗМІ”* бере участь у довгостроковій програмі *“Засоби масової інформації для громадянського суспільства”*, а разом із Бі-Бі-Сі втілює проект проведення низки гендерно збалансованих радіопрограм із суспільно-політичної та економічної проблематики та семінарів для радіожурналістів під керівництвом всесвітньо відомих тренерів. До цього треба додати, що з метою об’єктивного висвітленню жіночої проблематики в українських засобах масової інформації, подолання етнічних стереотипів, формування нових поведінкових моделей сучасного типу жінки в 1991 році була створена *Телевізійна студія жінок України*, котра також продуктивно працює на утвердження засад гендерної рівності у повсякденні.

Отже, із середини 90-х років ХХ століття професійні жіночі організації формуються активно і більш масово. Так, у 1994 році в Харкові виник Клуб *“Енергія жіночої любові”* (Енжілю), який об’єднав 10 жінок-художниць (його офіційна реєстрація відбулася в 1997). За словами його Голови Лідії Єлізевої, клуб був створений для *“активної праці у напрямку виховання підростаючого покоління засобами образотворчого мистецтва”*. Девіз членів клубу – *“самовдосконалення через самопізнання, яке виховує людину, а виховання робить її терпимішою, добрішою, щасливішою”*. У своїй роботі Клуб справді долає гендерні стереотипи, популяризує культурні та морально-етичні взірці суспільства, здоровий спосіб життя, діяльність нових груп самоврядування. Форми роботи клубу цілком природні: організація пересувних виставок у

лікарнях і школах, видання інформаційних бюлетенів, буклетів, плакатів, жіночих календарів, проведення семінарів, тренінгів, круглих столів, організація літніх таборів для дітей, нарешті благодійні акції.

З 1995 року діє Харківський міський центр солідарності жінок творчих професій “Фемін-інформ”, що об’єднує переважно журналісток, займається популяризацією та підтримкою жіночих ініціатив, пропагує ідеї гендерної рівності, захищає соціальні права жінок, висвітлює діяльність інших жіночих організацій, а також видає журнал “Маріанна” та має постійні сторінки в обласному щотижневику “Панорама”. Інший регіональний клуб – жінок-художниць у Миколаєві, створений для сприяння розвитку творчої активності жінок та здійснення ними самопомоги. Київський мистецький жіночий центр організує жіночі мистецькі виставки, конференції, круглі столи. Елітний жіночий “Клуб одеських дам” (КОД) об’єднує жінок-директорів великих підприємств та організацій, відомих діячок культури, медицини й архітектури. Діяльність жіночої секції Українського ядерного товариства “Жінки у ядерній енергетиці України” у співпраці з відповідними європейськими об’єднаннями спрямована на утвердження об’єктивної думки про атомну енергетику, проблеми соціальних гарантій атомників, у тому числі жінок, висвітлення передумов безпечної роботи АЕС.

Професійні організації здебільшого не визнають себе феміністичними, однак солідарний характер відносин, взаємопідтримка всередині груп створює можливості для *структуралізації жінок як глобального соціального загалу*. Водночас їх діяльність характеризується цілеспрямованістю і послідовністю, а тому формує культуру свідомості жінки як особистості, тобто як активного діяча-суб’єкта у конкретному соціальному просторі, сприяє розширенню свободи вчинкової дії як складової демократії, розширює внутрішні горизонти чоловіків і жінок в особистому прийнятті паритетності їхніх взаємостосунків.

Клуби *сороптимісток* (“сор” у перекладі з давньогрецької – сестра, подруга) як позаполітичні, позапартійні утворення стали формуватися в Україні з 1994 року. Почуття взаємодопомоги та спільна гуманістична діяльність,

спрямовані на обстоювання особистісних прав, – головне підґрунтя поширення цього руху, хоч історично він започаткований у кінці XIX століття в Америці та Європі. Сьогодні активно діє *Європейська федерація сороптимісток*, яка співпрацює з українськими клубами і навіть надає їм підтримку. За статутом кожний такий клуб об'єднує не більше 25 осіб. До речі, першим президентом українського клубу “Сороптимісток” була Н.О. Герасимова-Персидська – професор Національної музичної академії. Очевидно, що активна життєдіяльність клубів зазначеного соціокультурного стилю дає змогу жінкам долучитися до свободи – вибору, намірів, дії, а також йти до вершинного шляху розквіту своєї індивідуальності і поведінки, творити цінності власного самозреалізування.

У листопаді 1995 року в Києві створена добровільна неполітична організація дівчат та молодих жінок – *Асоціація гайдів України (АГУ)*, яка співпрацює з аналогічною Всесвітньою асоціацією. За період свого існування АГУ провела більше 10 семінарів-тренінгів на регіональному та міжнародному рівнях, кілька конференцій молодих жінок-лідерів, у вересні 1996 року Всеукраїнську благодійну акцію допомоги дітям інвалідам, нарешті започаткувала друковане видання організації – “Гайдівський трилисник”. У цьому контексті двома роками пізніше створені Всеукраїнський гайдівський клуб веселих і кмітливих під назвою “Дівочий переполах” та літній гайдівський табір, у якому в діловому стилі відпочивали і працювали представниці 15 областей.

Сьогодні важко переоцінити нову роль жінки в сучасному світі і засумніватися в тому, що місце і роль жінки оцінено в наших реаліях недостатньо. Жіночі громадські об'єднання, що все частіше приймають форми соціально зорієнтованих ГО, стали найчуйнішими, мобільними структурами, здатними конструктивно вирішувати соціально значущі питання, як на рівні теоретичних моделей, так і у ході їх практичної реалізації. Реальність така, що в сучасній Україні багато хто заявив про себе в тому або іншому виді структури і елементи цивільного суспільства існують лише формально. З одного боку,

слабкість інститутів громадянського суспільства зумовлена непослідовністю і незавершеністю демократичних перетворень в основних сферах суспільного життя, відсутністю належної відповідальності державної влади за порушення прав і свобод людини, низьким рівнем політичної і правової культури населення.

Як відомо, громадські ініціативи не народжуються у вакуумі, вони розвиваються і прогресують під впливом політичного і культурного контексту, специфіки гендерних відносин в суспільстві. Для теоретичного осмислення ефективного просування громадських ініціатив і досягнення ініціативною групою поставлених завдань представляє інтерес поняття «структурація», введене Е. Гідденсом, яке дозволяє описати взаємовплив структур і соціальної дії. Головне значення структуризації складає наступне [6, с. 18-21]:

– розгляд об'єктивної і суб'єктивної сторін соціальної реальності з погляду «дуальності», що означає їх взаємозалежність і взаємовплив, тобто структури роблять можливим соціальну дію, а соціальна дія створює ці ж структури;

– визначення суб'єкта дії або соціального агента. Поняття «агент» передбачає людей, здатних змінити своїми діями соціальне довкілля і відтворити його. Діяльність агента безпосередньо пов'язана з системами і інститутами. При цьому можна виділити три рівні дії соціального агента: мотивація, раціоналізація, моніторинг рефлексії. Рівень мотивації дії – це частка духовного світу людини, що належить до свідомих і несвідомих бажань, які спонукають агента до дій. Рівень раціоналізації дії – здатність індивідів зважено діяти і розуміти власні дії. Рівень моніторингу рефлексії дії – це постійне і безперервне відстеження індивідом своїх власних дій, дій інших людей, а також фізичних і соціальних умов дії.

Для суб'єктів цивільних ініціатив характерна комунікативна поведінка, встановлена в основу «життєвого світу» Ю. Хабермаса. На його думку, комунікативна поведінка дозволяє досягти взаєморозуміння в суспільстві, налагодити діалог для вирішення політичних криз, коли цього не можуть

зробити офіційні структури. Сучасний розум аналізує світ, розділяючи об'єктивне, суб'єктивне і соціальне, що свідчить про більш раціональне світосприймання [25, с. 54].

Вивчення у соціальній роботі громадських ініціатив, способів і методів залучення ресурсів для їх реалізації представляється вельми актуальним на сучасному етапі. Значний внесок у вивчення гетерономних і автономних локальних систем вніс О. Яніцький, який відзначав, що їх відмінність полягає в спрямованості процесу і зосередженні повного контролю над програмою в руках урядового агентства або територіального співтовариства. В рамках гетерономної (централізованої) системи процес забезпечення людей необхідними питаннями є низхідним (уряд ініціює процес, ухвалює рішення на стадії проектування і управління). В той же час проект, здійснюваний в автономній (локальній) системі, регулюється низовими (висхідними) ініціативами співтовариства на всіх стадіях розробки і має широкий спектр учасників [94, с. 56].

На базі НДІ методології та освітології Тернопільського національного економічного університету у 2016 році нами було проведено дослідження шляхом анкетного опитування керівників і представників громадських об'єднань та організацій. До завдань опитування входила не тільки оцінка жіночим активом рівня розвитку громадської активності в країні, перспектив і обмежень її розвитку, але і визначення ролі і впливу жіночих громадських організацій на громадянські і політичні процеси в країні, виявлення їхніх пріоритетів у реалізації соціальних проектів, а також залучених ресурсів. В опитуванні взяли участь 50 чоловік, у тому числі учасники Всеукраїнського форуму «Жінки і політичне майбутнє України» (м. Тернопіль, 11 листопада 2015 року), на якому були представлені активні учасниці жіночих громадських об'єднань з усіх регіонів нашої країни. Окрім цього, в опитуванні взяли участь жінки – керівники і представники соціально зорієнтованих громадських організацій. Вибірка випадкова, 85 % мають вищу освіту, середній вік 45 років.

На думку опитаних, пріоритетність проблем, на які повинна бути спрямована громадянська активність, діяльність жіночих об'єднань, виглядає таким чином: 1) доступність освіти і професійного навчання; 2) вирішення проблеми з дитячими садочками; 3) житлові ініціативи (ОСББ, контроль за тарифами, боротьба з точковою і ущільнювальною забудовою та ін.); 4) сприяння просуванню жінок в політику і державне муніципальне управління; 5) боротьба за гідне і безпечне природне довкілля і екологію регіону, мікрорайону, двору тощо; 6) бороніння трудових прав колективними діями, у тому числі із залученням профспілок; 7) самоорганізація для реалізації здорового способу життя; 8) взаємодія із органами державної і місцевої влади, підготовка петицій на їх адресу; 9) благочинні акції.

Не дивлячись на наявний стереотип суспільної свідомості – «Чим більше за владу, тим менше за жінок» [11], активістки надають пріоритет соціальному блоку рішення проблем, ставлячи лише на 4-е місце сприяння просуванню жінок в політику і інститути управління.

Жінкам – суспільним лідерам для реалізації соціальних проектів і ініціатив доводиться привертати різні ресурси (табл. 3.1).

Таблиця 3.1

Ресурси підтримки громадських ініціатив жіночих об'єднань

Ресурс, залучення якого допомагає лідерам об'єднань досягати поставлених цілей	% (не більше 3-х запропонованих варіантів)
Люди, поєднані однією ідеєю	87,27
ЗМІ, Інтернет	52,73
Волонтери	27,27
Місцева влада	27,27
Державні органи влади	23,64
Бізнес-організації	10,91
Зарубіжні фундації	5,45
Інше	2,20

Дані показують, що учасники в першу чергу сподіваються на себе, близьких за духом, поєднаних загальною ідеєю. Другий ресурс – ЗМІ та Інтернет, хоча практично всі громадські ініціативи є непоширеними: інформація про них дуже рідко потрапляє в ЗМІ, а якщо потрапляє, то короткочасно, наприклад як нагальний інформаційний мотив. Представники влади їх ігнорують, політичного інтересу вони не представляють, а для їх реалізації необхідно вирішити ряд певних завдань. Однакові показники по ресурсності у місцевої влади і волонтерів, що закономірно і позитивно (чого не скажеш про випередження ними ресурсу «державні органи влади»). Шоста позиція – бізнес-організації, тобто лише 11 % звертаються до бізнесу як до помічника. Це показово для розуміння стану ділової активності в Україні. І лише за всім цим ідуть зарубіжні фундації. Ми бачимо, що існують перекося міжсекторної взаємодії, адже чотири з представлених ресурсів відносяться до громадськості, один – до бізнесу і один – до влади.

Спроба виділення загального стану і умов для розвитку цивільних ініціатив не відмінняє правила враховувати особливе. Це можливо із застосуванням якісних методів, у тому числі case-study. Як конкретна громадська ініціатива для аналізу обрана ініціатива Союзу українських жінок із улаштування в Тернополі пам'ятного знака (пам'ятника, або барельєфа) жінкам-волонтерам АТО. Дана ініціатива актуальна і запитана з погляду важливості формування історичної свідомості як одного із визначальних конструктів формування етнічної і громадянської самосвідомості. Особливого значення тут набуває процес формування історичної свідомості в переломний для суспільства час, і для дорослих громадян, і особливо для молоді.

У процесі засвоєння історичних знань молоде покоління також одержує уявлення про культурно-історичні традиції свого народу і усвідомлює себе частиною єдиного цілого. До пластів пам'яті, в яких закладені цінності гендерної рівності, відносяться і спогади про такий значущий історичний період як Друга світова війна, війна у Афганістані, і, власне, боротьба із російською агресією на сході України. Виконання жінками публічних ролей (на

фронті) і практики поєднання жінками приватних і публічних ролей (в тилу) не стільки демонструють можливість переходу ними міжгендерних норм, скільки підтверджують конструювання останніх на основі розділення діяльності і одержаного в результаті її соціального досвіду.

Втім, не тільки ідеологічне обґрунтування, мотивація і розуміння причин, але і типологія цивільних ініціатив як результат дослідження соціальних практик представляє для нас інтерес. Виходячи з типології, яка поділяє громадські ініціативи на реактивні, творчі і інтеграційні [21, с. 44], можна припустити, що дана ініціатива як приклад для аналізу відноситься до інтеграційного типу. Інтеграційні ініціативи є крупними експериментальними комплексними програмами перетворення, за типом діяльності вони багатосторонні. Суб'єктом такої діяльності постає змішана ініціативна група, основна мета якої – створення нового взірця суб'єктної і інституційної взаємодії. При цьому основним об'єктом дії постають структури соціальних взаємостосунків. Переважає експериментальний характер діяльності і змішаний характер участі. Після підтримки даної ініціативи буде сформований організаційний комітет, до якого увійдуть представники органів влади, громадських об'єднань. На рівні раціоналізації дії соціального агента проведена велика робота: буде підготовлене звернення до органів влади і до конкретних осіб, від рішення яких залежатиме результат, організована підписна кампанія, робота в соціальних мережах, оголошений конкурс на кращу концепцію пам'ятника серед школярів, студентів, а також професійних архітекторів і скульпторів. На даний момент рівень моніторингу рефлексії вимагає розробки нових тактичних і стратегічних завдань, залучення нових ресурсів, у тому числі і серед наукового співтовариства, що займається проблемами гендеру.

Висновки до розділу 3

Таким чином, рівень розвитку жіночих громадських об'єднань відображає ступінь розвиненості самого суспільства, а також роль і становище

жінок в сучасному українському суспільстві загалом. Розвиток активності громадян, їх ідейна згуртованість, можливості реалізації їх ініціатив знаходяться за ситуації, коли громадянське суспільство розглядається не стільки умовою соціально-політичних і економічних перетворень, скільки джерелом і головним соціальним ресурсом.

Враховуючи багатий досвід розвитку жіночого руху, конструктивну соціальну активність численних жіночих суспільних об'єднань як загальнонаціонального рівня так і міжнародних, слід зазначити особливу роль громадянських ініціатив як активних суб'єктів громадської участі і соціальних змін. Діяльність жіночих товариств з формування жінок-лідерів сучасної української держави показало, що стать не є визначаючим при лідерстві, добре узгоджуються з концепцією андрогінної теорії лідерства, яка підкреслює, що успішні моделі лідерства здійснюють ті, хто незалежно від власної статі мають психологічний репертуар поведінки. Це означає, що і чоловіки, і жінки мають рівну психологічну нагоду для управлінської діяльності.

ВИСНОВКИ

На підставі результатів дослідження отримано низку узагальнюючих висновків і сформульовано пропозиції, що мають теоретичне та практичне значення.

1. Усебічний аналіз наукових джерел, присвячених темі дослідження, свідчить, що процес створення і функціонування жіночих громадських організацій України є однією з найважливіших управлінських, організаційних, психологічних та соціальних проблем. Особливу роль у контексті становлення жіночого руху в Україні відіграв захід країни, де відбулося його ідейно-теоретичне та організаційне структурування (оскільки тут він був збагачений досвідом роботи західноєвропейських країн, де жінки стали активними борцями за свої права та освіту), що суттєво поширило його вплив на жінок та суспільство в цілому, підвищило авторитет жіночих організацій серед народу, сприяло збільшенню кількості жіночих організацій, налагодженню співпраці з європейськими феміністичними організаціями та українськими організаціями в еміграції, відродило інтерес жінок до участі у вирішенні освітянських, культурно-побутових та економічних проблем.

2. Жіночі громадські організації відповідно до історичних аспектів, організаційної структури, ідеологічного спрямування, цільових уподобань та основних видів і форм роботи характеризуються такими основними моделями діяльності: *національно-культурною* (побудова незалежної Української держави, відродження українських звичаїв та традицій, що мають політичне спрямування); *благодійницькою* (соціальна, добродійна і меценатська діяльність); *молодіжною* (соціально-психологічна підготовка та формування здорового способу життя молодих жінок і дівчат); *традиційною* (яка є правонаступницею жіночих рад радянської доби); *професійною* (ґрунтується на єдності спільних професійних інтересів); *гендерної орієнтації* (прагнення захищати всіх жінок, реалізація громадських ініціатив та перетворення гендерних ролей і гендерних відносин у суспільстві) та *релігійною* (діяльність жіночих

організацій різних релігійних конфесій, метою об'єднання яких є місіонерська просвіта).

3. Основними функціями жіночих громадських організацій є: *організаційна* (створення нових товариств, залучення молоді як нових членів); *інтеграційна* (об'єднання з регіональними та іншими організаціями); *ідеологічна* (визначення своєї світоглядної ролі в реалізації стратегічних та політичних завдань); *виховна* (формування у жінок почуття власної гідності, ініціативності); *координаційна* (встановлення контактів між громадськими організаціями); *творчо-культурологічна* (проведення масових заходів); *благодійницька* (захист окремих категорій жінок та надання їм соціальної допомоги).

4. Важливим засобом впливу міжнародних організацій на функціонування жіночого руху в Україні є сучасні інформаційно-комунікативні технології, адже завдяки Інтернету сьогодні у жінок з'явилася можливість відкритого спілкування, обміну досвідом з певної проблематики. Це, у свою чергу, дає підстави для твердження про виокремлення такого напрямку в діяльності жіночих організацій, як кіберфемінізм, який характеризує взаємодію жіночих громадських організацій на міжнародній арені й має на меті допомогти сучасній жінці вільно реалізувати себе в суспільному житті, користуючись відповідними інформаційними послугами.

5. Основними шляхами оптимізації внеску жіночого руху в процеси формування громадянського суспільства в Україні є забезпечення соціально-політичного, правового, морально-етичного та духовного рівнів реалізації сучасної гендерної політики. Тому важливими напрямками діяльності жіночих організацій мають стати гендерна просвіта, яка сприятиме формуванню феміністичної свідомості та гендерної культури, досягненню гендерного паритету в українському суспільстві; гендерна експертиза вже прийнятих державних програм, планів з позицій гендерної перспективи з метою ліквідації нерівномірності в гендерному розподілі ресурсів країни. Важливим аспектом розв'язання гендерної проблеми в українському суспільстві є стратегія

реалізації соціального партнерства: з одного боку, жіночих організацій між собою, а з другого – держави та жіночих організацій. У цьому плані держава має системно здійснювати гендерну просвіту, і відповідно до цього – гендерний аналіз та експертизу, які б дали змогу належним чином ураховувати пропозиції жіночої громадськості в процесі здійснення гендерного дискурсу в суспільстві та прийняття відповідних державно-управлінських рішень.

6. На підставі результатів дослідження, аналізу вітчизняного та зарубіжного досвіду обґрунтовано доцільність створення громадських (координаційних) рад при органах державної влади, які б безпосередньо опікувались розв'язанням жіночих проблем. Доведено потребу в створенні на теренах України центрів у справах жінок як необхідної умови формування ефективної гендерної політики в Україні. Одним з механізмів реалізації державної соціальної політики щодо забезпечення гендерної рівності в українському суспільстві має стати розробка відповідних інформаційних програм щодо висвітлення жіночої проблематики засобами масової інформації, формування в масовій свідомості образу соціально активної сучасної жінки. Нагальною є потреба в прийнятті Державної програми гендерного розвитку України, яка має, в першу чергу, сприяти досягненню гендерної рівноваги між чоловіком і жінкою в усіх сферах життя, а на основі цього запропонувати механізми ліквідації гендерного дисбалансу в усіх гілках влади.

Список використаних літературних джерел

1. Абубикирова Н.И., Клименкова Т.А., Кочкина Е.В., Регентова М.А. Женские организации в России сегодня // Женские неправительственные организации России и СНГ: Справочник / Сост. Н.И. Абубикирова, Т.А. Клименкова, Е.В. Кочкина, М.А. Регентова, Т.Г. Тройнова. – М.: Эслан, 2008. – 334 с.
2. Ажгихина Н. История нового независимого женского движения с начала 1990-х годов до наших дней в зеркале СМИ. – М., 2008. – 228 с.
3. Айвазова С.Г. Женское движение: традиции и современность // Общественные науки и современность. – 1995. – № 2. – С. 34-37.
4. Айвазова С.Г. К истории феминизма // Общественные науки и современность. – 1992. – №6. – С. 47-51.
5. Айвазова С.Г. Русские женщины в лабиринте равноправия. – М.: РИК Русанова, 2008. – 188 с.
6. Алимов Д.А. Конституционное право на объединение: механизм обеспечения и пределы ограничения. Дис. канд. юрид. н. – Ростов-на Дону, 2001. – 144 с.
7. Аникеева О.Б. Женщины мира на уровне принятия решений // Государственная власть и местное самоуправление. – 2008. – №7. – С. 133-137.
8. Безбородов А.А. Позднякова И.Р. Право женщин быть избранными во власть// Государственная власть и местное самоуправление. – 2015. – №4. – С. 88-93.
9. Белоусова М.П. Гендерология и феминология: программа спецкурса. – Барнаул, 2001. – 33 с.
10. Белоусова М.П. Женские общественные организации. – Луганск, 2008. – 56 с.
11. Белоусова М.П. Основы взаимодействия государственных учреждений и женских общественных организаций в сфере социальной защиты //

- Социальная работа в современном обществе: реалии и перспективы. Материалы межрегиональной научно-практической конференции «Теория, практика и образование в социальной работе: реалии и перспективы» / Под ред. С.И. Григорьева, Л.Г. Гусяковой. Барнаул: изд. администрации Алтайского края, 2011. – С. 233-236.
12. Беседін В.Ф. Державне регулювання економіки. – К., 2000. – 333 с.
  13. Бойченко Л.Д. Тинькова Н.К. Из истории женского движения. – Петрозаводск: Изд-во Петрозаводского университета, 1995. – 68 с.
  14. Боренько Я. Плюралізм як основна риса американської системи груп інтересу // Вісник Львівського університету. Серія: філософські науки. – 2002. – Вип. 4. – С. 58-63.
  15. Бродель Ф. Структуры повседневности: возможное и невозможное / Пер. с франц. – М.: Прогресс, 1986. – 368 с.
  16. Быков С. В. Социальная политика государства: учеб. пособие. – М., 2002. – 388 с.
  17. Винокурова Н.А. Женские общественные организации: путь к успеху // Работница. – 2007. – №1. – С. 23.
  18. Гаєва Н.П. Взаємодія органів державної влади та об'єднань громадян // Держава і право: Зб. наук. праць. Юридичні і політичні науки. Вип.17. – К., 2002. – С. 88-92.
  19. Гаєва Н.П. Конституційні основи об'єднань громадян в Україні // Проблеми реалізації Конституції України: теорія і практика / Відп. ред. В.Ф. Погорілко: Монографія. – К.: А.С.К., 2003. – 212 с.
  20. Гаєва Н.П. Проблеми правового забезпечення діяльності громадських організацій // Правова держава. – Вип.11. – К.: Юридична книга, 2000. – С. 32-34.
  21. Гамисония Э.А. Женское движение в РФ: проблемы экологии // Социально-политический журнал. – 2015. – № 4. – С. 44-45.
  22. Ганслі Т.М. Соціальна політика та соціальне забезпечення за ринкової економіки. – К.: Основи, 2006. – 444 с.

23. Гідденс Е. Соціологія. – Київ: Основи, 1999. – 334 с.
24. Гореславская Н. Женщины на политическом Олимпе // Караван. – 2012. – №1. – С. 12.
25. Грабовська І. Проблеми і перспективи жінки в сучасній українській політиці / І. Грабовська // Сучасність – 2001. – № 6. – С. 54.
26. Гурне Б. Державне управління. – К.: Основи, 1993. – 448 с.
27. Гусякова Л.Г. Проблемы взаимодействия теории и практики социальной работы // Образование и социальное развитие региона. – 2006. – №2. – С. 14-20.
28. Дмитриева Н. Женское движение: современное состояние и потенциал роста // Женское движение в России: вчера, сегодня, завтра. – Материалы конференции. Отв. ред. Г.Н. Михалева. – М.: КМК, 2010. – С. 233-237.
29. Довідник громадських організацій України. – К., 2014. – 887 с.
30. Додіна Є.Є. Адміністративно-правовий статус громадських організацій в Україні // Дис... канд.юр.н.: Одеса, 2002. – 168 с.
31. Женщины и власть: сборник. – Ростов-на-Дону: изд-во Старые русские, 2000. – 442 с.
32. Закон України «Про молодіжні та дитячі громадські організації» від 1 грудня 1998 р. // Закони України: Офіційне видання. – Т.16. – 1999.
33. Закон України «Про об'єднання громадян» від 16 червня 1992 р. // Закони України: Офіційне видання. – т.3. – 1996.
34. Здравомыслова Е. Парадигмы западной социологии общественных движений. – СПб.: Наука, 2013. – 268 с.
35. Здравомыслова Е.А. От социальной проблемы к коллективному действию: правозащитная организация «Солдатские матери» // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию / Отв. ред. В.В. Костюшев. М.: Институт социологии РАН, 2009. – С. 135-138.

36. Здравомыслова Е.А., Темкина А.А. Исследования женщин и гендерные исследования на Западе и в России // *Общественные науки и современность*. – 2009. – №6. – С. 57-59.
37. Иванова О.Л. Соціальна політика: теоретичні аспекти. – К.: Академія, 2003. – 230 с.
38. Інститут демократичного суспільства / Новини / Всеукраїнська Літня школа «Жіночий активізм: стратегії впливу». <http://www.ids.org.ua/ukr/news/text_news.php?id=2271>.
39. ІХ Конгрес Світової Федерації Українських Жіночих Організацій / Жіноцтво / Гомін України / September 26, 2007.<http://www.homin.ca/news_view.php?category=women&news=2261&lang=ua>.
40. Кобза / Українці Росії / Українське жіноцтво об'єднується заради майбутнього <<http://kobza.com.ua/content/view/1101/57/>>.
41. Ковалішина Н.П. Витоки, умови виникнення та етапи розвитку жіночого руху в Україні // *Зб. наук. пр. УАДУ*. – 2001. – Вип. 1. – С. 72-77.
42. Ковалішина Н.П. Демократизація політичної культури жінок в Україні: уроки виборів–2002 // *Державне управління в умовах інтеграції України в Європейський союз: Матеріали наук-практ. конф. за міжнар. участю: У 2 т.* – К.: Вид-во УАДУ, 2002. – Т. 2. – С. 53-56.
43. Ковалішина Н.П. Жіночий рух у системі громадянського суспільства: зарубіжний досвід // *Суспільні реформи та становлення громадянського суспільства в Україні: Матеріали наук-практ. конф. за міжнар. участю.* – К.: Вид-во УАДУ, 2001. – С. 95-99.
44. Ковалішина Н.П. Жіночий рух України – важливий чинник розбудови громадянського суспільства // *Вісн. УАДУ*. – 2001. – № 2. – Ч. 2. – С. 260-268.
45. Ковалішина Н.П. Жіночі громадські організації: регіональні аспекти та базові моделі діяльності // *Зб. наук. пр. УАДУ*. – 2000. – Вип. 2. – Ч. І. – С. 101-106.

46. Ковалішина Н.П. Міська підтримка розвитку «high-tech»-технологій // Проблеми інноваційного розвитку територій: Матеріали міжнар. наук.-практ. семінарів. – К.: НДІСЕП, 2005. – Вип. 1. – С. 130-138.
47. Ковалішина Н.П. Паритетна взаємодія органів державної влади й громадських організацій – запорука розвитку гендерної демократії в Україні // Зб. наук. пр. УАДУ. – 2001. – Вип.2. – С. 214-222.
48. Ковалішина Н.П. Роль жіночих громадських організацій у процесі реформування політичної системи України // Ефективність державного управління в контексті глобалізації та євроінтеграції: Матеріали наук.-практ. конф. за міжнар. участю: У 2 т. – К.: Вид-во НАДУ, 2003. – Т. 1. – С. 455-457.
49. Конституційне право України (за ред.В.Ф. Погорілка). – К.: Наукова думка, 2007.
50. Конституція України: Офіц. текст: Коментар законодавства України про права та свободи людини і громадянина: Навч.посібник /Авт.-упоряд. М.І. Хавронюк. – К.: Парламентське вид-во. – 2007. – 134 с.
51. Куклина И.А. Неправительственные организации и гражданское общество // Право Украины. – 2012. – № 4. – С. 12-13.
52. Лойко Л. Типологічне позиціювання національних організацій в інституціональній структурі громадянського суспільства // Політичний менеджмент. – 2015. – № 5 (14). – С.51-60.
53. Луман Н. Глобализация мирового сообщества // Социология на пороге XXI века: основные направления исследований. – М.: Русо-Т, 2009. – С. 333-339.
54. Лысенко В.В. Общественные объединения как форма реализации конституционного права на объединение в Украине: Дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2001. – 188 с.
55. Макаренко О.В., Рудник Б.Л. Государство и негосударственные общественные организации: формы поддержки и сотрудничества. – М.: Сигнал, 2007. – 212 с.

56. Максименко О.М. Організаційно-правове забезпечення форм співпраці громадських організацій та органів місцевого самоврядування // Правова держава: Щорічник наукових праць ІДП НАН України. Вип. 13. – К., 2012. – С. 47-49.
57. Максименко О.М. Правові основи регулювання джерел фінансування громадських організацій як засіб забезпечення їх статутної діяльності // Держава і право: Збірник наукових праць. Юридичні і політичні науки. Вип..16. – К.: ІДП НАН України, 2012. – С. 99-102.
58. Малаховская Н. 20 лет тому назад в Ленинграде зародилось женское движение // «WE/МЫ» (Диалог женщин). – 1999. – №9. – С. 7.
59. Марченко Г. И. Этнос как объект и субъект политики: социальные основы национальной политики // Вестник МГУ. Сер. 12. Политические науки. – 2007. – №5. – С. 232-235.
60. Международная защита прав и свобод человека: Сборник документов. – М., 2012. – 577 с.
61. Мельникова Т.А. Женское движение в России: традиции и инновации. – М.: Мысль, 2009. – 120 с.
62. Мельникова Т.А. Женское движение России в политических процессах со-временного общества. – М.: ТОО «Симс», 2015. – 94 с.
63. Митрохин В.И. Социальное партнерство. – М., 2008. – 212 с.
64. Москвичев С. Мотивация, деятельность и управление. – К., Сан Франциско: Light Press, 2003. – 233 с.
65. На жінках тримається світ / Розмова з Іриною Голубевою, головою Національної ради жінок України. <http://nslowo.free.ngo.pl/krynycia/na_zhinkah_svit.htm>.
66. Наука і соціальні проблеми суспільства: Міжнар. наук.-практ. конф. Харків, 18-19 червня 1998 р. – Харків, 1998. – 24 с.
67. Новикова С.С. Социология: история, основы, институционализация в России. – М.: Московский психолого-социальный институт; Воронеж: Издательство НПО «МОДЭК», 2000. – 464 с.

68. Новітня історія України: Портрети сучасниць. – К., 1993. – 167 с.
69. Новічков Г.В. Громадські об'єднання і рухи // Політологія: Підручник / За ред. О.В. Бабкіної, В.П. Горбатенка. – 2-ге вид., перероб і доп. – К.: Видавничий центр „Академія», 2001. – С. 286- 295.
70. Общая и прикладная политология: учебное пособие // Под ред. В.И. Жукова, Б.И. Краснова. – М.: Союз, 2007. – 338 с.
71. Общественные организации в политической системе /Отв. ред. проф. Ц.А.Ямпольская. – М.: Наука, 2008. – 218 с.
72. Онищенко О.С. Шляхи реформування в Україні громадянського суспільства // Правова держава: Щоріч. наук. праць ІДП НАН. Вип. 13. – К., 2012. – С. 44-45.
73. Органи державної влади України /За ред. В.Ф. Погорілка: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. В.М. Корецького, 2012. – 335 с.
74. Основи демократії: Навч. посібник / За заг. ред А.Колодія. – К.: вид-во «Ай-бі», 2012. – 222 с.
75. Офіційний сайт державного комітету статистики України // <http://www.ukrstat.gov.ua>
76. Пашко А. Союз Українок України в процесах державотворення / Алена Пашко / Жінка в Україні. – К., 2001. – Т. 23. – 645 с.
77. Попова І.М. Соціальна політика і парадокси буденної свідомості // Соціальна політика в Україні та сучасні стратегії адаптації населення: Збірник наукових статей. – К.: НВФ «Студцентр»/ НІКА-Центр, 2008. – С. 89-92.
78. Пригожин А.И. Современная социология организаций: учебник. – М.: Интерпракс, 1995. – 295 с.
79. Принципи законів про громадські організації. – К.: Центр інновацій та розвитку, 1998. – 112 с.
80. Рабинович П.М. Основи загальної теорії права та держави. – К: Атіка, 2006. – 458 с.
81. Радіонов І.Ф. Макроекономіка. – Харків: Фоліо, 2004. – 369 с.

82. Ресурсний Центр для випускників (ARC) Київ, Україна / Інформаційний бюлетень Ресурсного Центру для випускників, листопад 2006. <<http://www.alumni-center.kiev.ua>>.
83. Скакун О.Ф. Теория государства и права. – Харьков: Консум; Ун-т вн. дел, 2010. – 512 с.
84. Скрипнюк О. Вплив інститутів громадянського суспільства на становлення і розвиток демократичного політичного режиму // Право України. – № 5. – 2001. – С. 12-14.
85. Социальный маркетинг для общественных организаций. Практическое пособие, под ред. Кристофера Вудс Эбнера и др. – М.: Центр развития образования. – 2001. – 392 с.
86. Социология. Основы общей теории: Учебное пособие / Под ред. Г.В. Осипова. – М.: Аспект Пресс, 1996. – 333 с.
87. Степанова Н.М. Участие женщин в политической жизни: сравнительный опыт России и Великобритании // Женщины в российском обществе. – 2011. – №18. – С. 88-94.
88. Темкина А.А. Коллективные действия в женском движении // Общественные движения в современной России: от социальной проблемы к коллективному действию / Отв. ред. В.В. Костюшев. – М.: Институт социологии РАН, 2009. – С. 233-238.
89. Українське життя в Севастополі. Бібліотека ім. Марії Фішер-Слиж / Луговий О. Визначне жіноцтво України. Українське жіноцтво на Американському континенті та його діяльність. <http://ukrlife.org/main/evshan/women_uausa.html>.
90. Федосеева Н.Н., Костромина Д.Д. Права женщин // Социальное и пенсионное право. – 2007. – №3. – С. 38-44.
91. Фромм Э. Бегство от свободы. – Мн.: Харвест, 2003. – 120 с.
92. Хазратова Н. Психологія відносин особистості й держави. – Луцьк: Вежа, 2004. – 144 с.

93. Фурман А.В. Психокультура української ментальності. – Тернопіль: Економічна думка, 2002. – 132 с.
94. Фурман А.В., Надвинична Т.Л. Основи гендерної рівності: навч. посіб. – Тернопіль: Економічна думка, 2006. – 168 с.
95. Хасбулатова О.А. Опыт и традиции женского движения в России (1860–1917). – Иваново: изд. Ивановского ун-та, 1994. – 233 с.
96. Хасбулатова О.А. Теоретико-методологические основы исследования женского движения // Феминология: методология исследования и методика преподавания. Тезисы докладов всероссийской научно-методической конференции, Иваново, апрель 1996 г. – Иваново: изд. Ива-новского ун-та, 2006. – С. 122-128.
97. Хрисанова С. Сучасна модель становища жінки в суспільстві // Міжвідомчий науковий збірник. К.: КНЕУ, 2001. – Т. 23. – С. 235–238.
98. Шинелева Л.Т. Общественные организации и власть. – М.: „Дашков и К», 2002. – 228 с.
99. Ярош О. Структуризація жіночих організацій України // Наукові записки. – 2000. – Серія «Політологія і етнологія». – Вип. 14. – С. 232–243.
100. Chimiak G. Motywacje społeczników działających w organizacjach pozarządowych w Polsce. Proba typologii // Samoorganizacja społeczeństwa Polskiego: trzeci sektor i wspólnoty lokalne w jednoczącej się Europie. – Warszawa: IFiS PAN, 2004. – S. 106–134.
101. Hapon N. Die Lösung des Dilemmas «öffentlich/privat» in den Aktivitäten ukrainischer Frauenorganisationen // Europäische Transformationen von Öffentlichkeit und Privatsphäre in ukrainisch-deutscher Perspektive. – Münster: Westfälischen Wilhelms-Universität, 2010. – S.12–13.